

แนวคิดในวรรณกรรม นิทานของพระสารประเสริฐ

แนวคิด (Theme) หรือที่มีผู้ใช้ว่า "สารัตถะ" บ้าง "แก่นเรื่อง" บ้าง หมายถึง จุดสำคัญของเรื่อง เป็นแกนกลางที่ปรากฏตั้งแต่ต้นจนปลายเรื่อง และเป็นสิ่งเชื่อมโยงเรื่องทั้งหมดเข้าด้วยกัน

ในวรรณกรรมนิทาน แนวคิดเป็นองค์ประกอบที่สำคัญอย่างหนึ่ง สดาร์ตัน เสิร์วิพันธ์ ได้เสนอความเห็นเกี่ยวกับแนวคิด หรือแก่นเรื่องของนิทานไว้ว่า

แก่นเรื่องของนิทานและตำนาน มักเป็นแก่นเรื่องที่แสดงถึงสิ่งที่มองเห็นได้ง่ายชัดเจน ไม่ยุ่งยากซับซ้อน เช่น คุณธรรมที่เห็นอยู่เป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน เป็นต้นว่า ความโง่ ความฉลาด ความซื่อสัตย์ ซึ่งไม่ใช่ปรัชญาที่ลึกซึ้ง ทั้งวิธีการเสนอก็เป็นการเสนอตรง ๆ และชัดเจน ผู้อ่านจะรู้ได้ทันทีว่า นิทานเรื่องนี้แสดงความโง่ หรือแสดงความเจ้าเล่ห์ของตัวละครหรือความซื่อสัตย์ หรือไหวพริบ ในการแก้ไขสถานการณ์ เป็นต้น

(สดาร์ตัน เสิร์วิพันธ์ 2522 : 26)

วรรณกรรมนิทานของพระสารประเสริฐที่นำมาศึกษานี้ ส่วนหนึ่งเป็นนิทานประเภทนิทานซ้อนนิทาน มีนิทานที่เป็นเรื่องหลักกล่าวถึงตัวละคร เหตุการณ์ต่าง ๆ มีการสร้างสถานการณ์ให้ตัวละครในนิทานเรื่องหลักนั้นเล่านิทาน

วัตถุประสงค์ในการเล่านิทานของตัวละครในเรื่องแต่ละเรื่องนั้นต่างกัน และวัตถุประสงค์นี้จะเป็นตัวกำหนดแนวคิดของนิทานนั้น ๆ ในเรื่องอาหรับราตรี นิยายเอกของป้าซา และบันเทิงทควารนั้น วัตถุประสงค์ของการเล่านิทานก็คือต้องการสร้างความเพลิดเพลิน ความบันเทิง

ในเรื่องอาหรับราตรีนั้น พระเจ้าซาด์เรียร์เคื่องคั้นสตรี สั่งให้

แกรนด์วิเชียรหาสตรีมาถวายคืนละคนพอรุ่งเช้าก็ให้ประหารเสีย นางเซเออร์ซาเด
ธิดาแกรนด์วิเชียรให้บิดานำตนไปถวายแล้วเล่านิทานให้พระเจ้าซาร์เรียร์ฟัง เพื่อ
ให้พระเจ้าซาร์เรียร์เพลิดเพลินและติดใจนิทานที่นางเล่า จนพระเจ้าซาร์เรียร์
เปลี่ยนพระทัยไม่คิดฆ่าสตรีอีกต่อไป

ในเรื่อง บันเทิงทศวาร นั้น หม่อมสาวกลุ่มหนึ่ง อพยพไปยังชนบทเพื่อหนี
โรคร้าย คือ กาฬโรคที่กำลังระบาด ผู้คนล้มตายเป็นจำนวนมาก หม่อมสาวเหล่านี้
ผลัดกันเล่านิทานเพื่อให้เพลิดเพลินลืมความทุกข์

ดังนั้น วัตถุประสงค์ของการเล่านิทาน คือ เพื่อให้ความสนุกสนาน และ
ความเพลิดเพลิน แนวคิดของนิทานใน อาหรับราตรี และ บันเทิงทศวาร จึงหลาก
หลาย ส่วนหนึ่งจะชี้ให้เห็นว่า สติปัญญาและไหวพริบนั้น ช่วยให้มนุษย์รอดพ้นจาก
อุปสรรค และประสบความสำเร็จได้

ในเรื่อง ทศมนตรี พระยาค้างถูกกลั่นแกล้งจนต้องถูกจองจำ พระยาค้าง
เล่านิทานจำนวน 11 เรื่อง ให้สุลต่านฟัง เพื่อเปลี่ยนพระทัยสุลต่านไม่ให้ลงโทษ
แนวคิดของนิทานเหล่านี้ ส่วนใหญ่เป็นแนวคิดที่แสดงให้เห็นว่า บุคคลที่ตัดสินใจกระทำ
สิ่งต่าง ๆ โดยขาดการพิจารณา ไตร่ตรองนั้น จะได้รับผลร้ายในภายหลัง ดังนั้น
ก่อนตัดสินใจทำอะไรควรพิจารณาให้รอบคอบเสียก่อน

ส่วนเรื่อง พันหนึ่งทิวา นั้น พระธิดาเกลียดชังผู้ชาย นางพี่เลี้ยงทูลอาสา
ต่อพระราชบิดาของเจ้าหญิงขอเล่านิทานให้เจ้าหญิงฟัง เพื่อเปลี่ยนพระทัยเจ้าหญิง
ให้เห็นว่า มีผู้ชายดี ๆ จำนวนมากในโลกนี้ที่มั่นคงต่อความรัก นิทานในพันหนึ่งทิวา
นั้น ส่วนใหญ่เป็นนิทานชีวิต แสดงให้เห็นชีวิตของตัวละครที่เกี่ยวข้องกับความรักร
แนวคิดที่ปรากฏจึงเป็นแนวคิดเกี่ยวกับชีวิตและแนวคิดเกี่ยวกับความรัก

ในเรื่อง หิโตปเทศ มหาบัณฑิตวิษณุครมันได้เล่านิทานเพื่อสอนให้พระโอรส
ของพระเจ้าสุทรศนะมีความรู้ทางนิติศาสตร์อย่างดีภายในเวลา 6 เดือน วิษณุคร
มันได้เล่านิทาน 4 เรื่อง คือ เรื่อง "การผูกแห่งมิตร" "การแตกมิตร" "สงคราม"
"ความสงบ" ซึ่งเป็นเรื่องของสัตว์ที่มีพฤติกรรมเทียบได้กับมนุษย์ แนวคิดทั้งหมดใน
หิโตปเทศ จะเป็นแนวคิดที่เกี่ยวกับพฤติกรรมที่มนุษย์ควรปฏิบัติและไม่ควรปฏิบัติ

ในเรื่อง กถาสรีตสาคร นิทานที่เล่าเป็นนิทานที่พระคิเวเล่าให้พระอุม่าฟัง
แนวคิดในเรื่องนี้หลากหลาย แต่ส่วนหนึ่งจะเน้นแนวคิดที่ว่า ถ้ามีความศรัทธาใน

พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าแล้ว พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าจะช่วยเหลือ

นอกจากนิทานชื่อนิทานในวรรณกรรมดังกล่าวแล้ว วรรณกรรมนิทานของพระสารประเสริฐยังมีลักษณะเป็นเรื่องเดี่ยว ๆ ได้แก่ นิยายเบงคลี นิทานในรวมนิทาน นิทานในบทผิกนีสัย นิทานในประวัติราชทินนามและผูกาวลี นิทานเหล่านี้ยกเว้นนิทานในบทผิกนีสัย ไม่ได้ระบุวัตถุประสงค์ของการเล่านิทาน ไว้อย่างเด่นชัดเหมือนนิทานประเภทนิทานชื่อนิทาน แนวคิดในนิทานเหล่านี้จะหลากหลาย

สำหรับนิทานในบทผิกนีสัย วัตถุประสงค์ของการเล่าปรากฏอยู่ในชื่อเรื่อง นิทานในบทผิกนีสัย เป็นนิทานที่แสดงแนวคิดเกี่ยวกับข้อควรประพฤติปฏิบัติ เป็นการใช้นิทานเพื่อ "ผิกนีสัย" ที่พึงปรารถนา

ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า แนวคิดของนิทานเรื่องต่าง ๆ นั้น ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ในการเล่านิทานนั้น

ในวรรณกรรมนิทานของพระสารประเสริฐ ผู้วิจัยพบว่านิทานบางเรื่องมีแนวคิดเพียงแนวคิดเดียว เป็นแนวคิดที่มองเห็นได้อย่างชัดเจน นิทานประเภทนี้มักเป็นนิทานสำหรับเด็ก นิทานบางเรื่องเป็นเรื่องที่ยาวประกอบด้วยเหตุการณ์สำคัญหลาย ๆ เหตุการณ์ มีแนวคิดหลายแนวคิด ต้องอาศัยการพิจารณาว่าแนวคิดใดเป็นแนวคิดสำคัญ เป็นแนวคิดหลักของเรื่อง นิทานที่มีลักษณะเช่นนี้มักเป็นนิทานสำหรับผู้ใหญ่ ในการพิจารณาแนวคิดของนิทานผู้วิจัยจึงขอจำแนกเป็น 2 ประเภทคือ แนวคิดในนิทานสำหรับเด็ก และแนวคิดในนิทานสำหรับผู้ใหญ่

3.1 แนวคิดในนิทานสำหรับเด็ก

แนวคิดในนิทานสำหรับเด็ก ในวรรณกรรมนิทานของพระสารประเสริฐสามารถจำแนกประเภทได้ดังนี้ คือ

- 3.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับการพิจารณาและประเมินคุณค่าสิ่งต่าง ๆ
- 3.1.2 แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว
- 3.1.3 แนวคิดเกี่ยวกับความสุข
- 3.1.4 แนวคิดเกี่ยวกับสัตว์
- 3.1.5 แนวคิดเกี่ยวกับการปฏิบัติตน

3.1.1 แนวคิดเกี่ยวกับการพิจารณา และประเมินคุณค่าสิ่งต่าง ๆ

ในวรรณกรรมนิทานสำหรับเด็กของพระสารประเสริฐ เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพิจารณา และประเมินค่า ว่า มนุษย์ไม่ควรประเมินค่าจากสิ่งที่เห็นภายนอก เพราะคุณค่าของบุคคลหรือสิ่งต่าง ๆ นั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับความสวยงาม หรือรูปลักษณ์ภายนอกที่มองเห็น หากแต่ขึ้นอยู่กับคุณสมบัติ หรือประโยชน์ของสิ่งนั้น ๆ แนวคิดเกี่ยวกับการพิจารณาและประเมินคุณค่านี้ พบในนิทานเรื่องต่อไปนี้ คือ

เรื่อง "สาวกลางนา" ชายหนุ่มลुकผู้ตัดสินใจแต่งงานกับสาวใช้โดยไม่คำนึงถึงรูปลักษณ์ที่แปลกประหลาด และฐานะที่ยากจนของหญิงสาว ทั้งนี้เพราะเขาคำนึงถึงคุณสมบัติของหญิงสาวมากกว่า คุณสมบัตินี้ได้แก่ มีความขยันขันแข็ง อดทน สงบเสงี่ยม มีความคิดหลักแหลม อีกทั้งเป็นผู้ที่มีอารมณ์ดีอยู่เสมอ คุณสมบัติเหล่านี้ทำให้ชายหนุ่มตัดสินใจแต่งงาน โดยไม่ฟังคำทัดทานของผู้ใด การตัดสินใจของชายหนุ่มเป็นการตัดสินใจที่ถูกต้องเพราะภายหลังปรากฏว่านอกจากจะเป็นผู้มีคุณสมบัติแล้ว หญิงสาวใช้นั้นยังร่ารวย และมี "ความงามเท่ากับความคิด" อีกด้วย

เรื่อง "จิ้งจอกกับหัวโขน" "สุนัขจิ้งจอกกับหน้ากาก" เป็นเรื่องของสุนัขจิ้งจอกที่เห็นหัวโขน หน้ากาก ทั้งงดงาม แต่เมื่อเข้าไปดูใกล้ ๆ ก็เห็นว่าในหัวโขน หน้ากากนั้น ไม่มีอะไร นอกจากความว่างเปล่า สุนัขจิ้งจอกจึงกล่าวคำเยาะเย้ย เปรียบเทียบหัวโขน หน้ากากนั้นกับมนุษย์ให้แนวคิด ว่า มนุษย์ที่มีหน้าตางดงาม หากแต่ไร้สติปัญญา ไร้ความคิด มนุษย์นั้นก็ไร้คุณค่า

เรื่อง "ลูกไม้ทอง" เด็กชายคนหนึ่งร้องขอลูกผลไม้ทองที่ประดับต้นไม้ แม้มารดาจะอธิบายว่า ลูกไม้นั้นไม่ใช่ผลไม้จริง เป็นเพียงลูกไม้ที่ใช้ประดับต้นไม้ให้งดงาม เด็กชายก็ไม่ฟังร้องขอ จนได้มา ส่วนเด็กคนอื่น ๆ นั้นพากันไปหยิบลูกไม้เปลือกสีน้ำตาลมาแบ่งกัน แล้วผ่าออก รับประทานเนื้อข้างในกันอย่างเอร็ดอร่อย ฝ่ายเด็กชายเมื่อผ่าลูกไม้ทองที่งดงามนั้นออกมา ปรากฏว่าข้างในไม่มีอะไรเลย เด็กชายจึงอดรับประทานผลไม้ที่เอร็ดอร่อย ทั้งนี้เพราะเด็กชายไม่ได้พิจารณาถึงคุณค่าหรือประโยชน์ของสิ่งที่เลือก หากแต่คำนึงถึงรูปลักษณ์ความสวยงาม เป็นการมองแต่ภายนอกอย่างผิวเผิน

เรื่อง "ธนูไม้" เสนอแนวคิด ว่า คุณค่าของสิ่งต่าง ๆ อยู่ที่ประโยชน์

ไม่ใช่ความสวยงาม เนื้อเรื่องกล่าวถึง ชายคนหนึ่งมีธนูไม้ มันคงแข็งแรงและยิงได้แม่นยำ เจ้าของไม่พอใจเห็นรูปร่างไม่งามไปหาช่างแกะสลัก ให้สลักธนูให้เมื่อสลักเสร็จเจ้าของพอใจในความงดงาม แต่เมื่อโก่งคันธนูจะยิง ธนูก็หัก เพราะการแกะสลักทำให้ไม้บางลงไม่แข็งแรง ธนูนั้นจึงใช้ไม่ได้อีก

เรื่อง "กวางกับเขา" เป็นเรื่องของกวางที่ชื่นชมในความงดงามของ เขาและไม่พอใจในขาที่ผอมเล็ก แต่เมื่อมีภัยข้านั้นช่วยให้กวางหนีภัยได้ ส่วนเขาที่กวางชื่นชมกลับเป็นสิ่งที่กิดขวางไปเกี่ยวกับกิ่งไม้ ทำให้กวางหนีภัยไม่พ้น เรื่องนี้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการพิจารณาและประเมินค่าสิ่งต่าง ๆ ว่า ควรพิจารณาให้ความสำคัญกับสิ่งที่มีประโยชน์ มีคุณค่า มากกว่าพิจารณาชมชอบให้ความสำคัญกับสิ่งที่สวยงาม อย่าตัดสินพิจารณาอะไรเพียงแค่ความสวยงาม

นิทานทั้งหมดที่กล่าวมาแล้วนี้ แสดงแนวคิดที่ว่า คุณค่าของสิ่งต่าง ๆ ไม่ได้อยู่ที่ความสวยงามหรือสิ่งที่มองเห็นภายนอก หากแต่อยู่ที่คุณประโยชน์หรือคุณสมบัติที่อยู่ภายใน ดังนั้นมนุษย์จึงไม่ควรประเมินค่าสิ่งต่าง ๆ จากรูปลักษณ์ หรือ สิ่งที่มองเห็นจากภายนอก แต่เพียงผิวเผิน

3.1.2 แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว

ในวรรณนิทานของพระสารประเสริฐ พบว่าผู้ที่ทำความดีจะได้รับ ผลดีส่วนผู้ที่ทำความชั่ว จะได้รับผลร้าย หรือผลชั่วตอบแทน ดังปรากฏในนิทาน เรื่อง "หมาขึ้นสวรรค์" และ "ผมทองท้าวมหายักษ์"

เรื่อง "หมาขึ้นสวรรค์" หมามีความจงรักภักดีต่อเจ้านายแม้เจ้านายจะ โหดร้ายต่อหมา แต่หมาก็ยังจงรักภักดี คอยช่วยเหลือเจ้านายเสมอ ยอมเอาชีวิตเข้าแลกเพื่อช่วยให้เจ้านายพ้นภัย เมื่อหมาตาย หมาได้ขึ้นสวรรค์เพราะความดี ส่วนเจ้านายที่ใจคอเหี้ยมโหดนั้น ต่อมาได้ต้องโทษ ไม่มีใครสนใจใยดี

เรื่อง "ผมทองท้าวมหายักษ์" ท้าวพญาพยายามกำจัดเด็กชายทุกวิถีทาง เพราะมีผู้ทำนายว่า เด็กชายผู้นั้นเมื่อเติบโตใหญ่ อายุได้สิบสี่ปี จะได้แต่งงานกับ ลูกสาวท้าวพญา เริ่มแรกท้าวพญาเอาเด็กชายใส่หีบลอยน้ำหวังจะให้จมน้ำตาย แต่ เจ้าของโรงสีได้ช่วยเด็กเอาไว้ และเลี้ยงดูจนเด็กเติบโตใหญ่ ท้าวพญาเมื่อทราบเรื่อง

ก็คิดจะกำจัดเด็กหนุ่มอีก เขียนจดหมายให้เด็กหนุ่มนำไปให้นางพญา ในจดหมายนั้นสั่งให้นางพญาฆ่าผู้ถือจดหมาย ระหว่างทางเด็กหนุ่มได้แวะพักที่บ้านขโมย พวกขโมยแอบเปิดจดหมาย นึกสงสารเด็กหนุ่ม จึงเปลี่ยนข้อความในจดหมายใหม่ เป็นให้นางพญาจัดงานแต่งงานให้เด็กหนุ่มกับพระธิดา เด็กหนุ่มจึงได้แต่งงานกับพระธิดาตามคำทำนาย ท้าวพญาทราบเรื่องก็โกรธ สั่งให้เด็กหนุ่มไปเอาผมทองของท้าวมหายักษ์ มาถวาย เด็กหนุ่มทำได้สำเร็จ ท้าวพญาสงสัยว่าเด็กหนุ่มทำสำเร็จได้อย่างไร จึงเดินทางไปสืบเรื่อง ในที่สุดท้าวพญานั้น ต้องไปเป็นคนแจวเรือข้ามฟากทะเลสาบตลอดชีวิต ทั้งนี้ผู้ประพันธ์ได้กล่าวว่า เป็นเพราะผลกรรมที่ได้ทำไว้ ส่วนเด็กหนุ่มที่เป็นคนดีไม่คิดร้ายใครได้ครองราชสมบัติแทน

แนวคิดเรื่อง "ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว" ที่ปรากฏในนิทานทั้ง 2 เรื่องนี้ ผู้แต่งนำเสนอให้เห็นเด่นชัดด้วยการกล่าว ไว้ในตอนท้ายของเรื่องว่า ผลที่ตัวละครได้รับนี้ เป็นผลเนื่องมาจากการกระทำของตัวละครนั่นเอง ดังนี้

"ท้าวพญาผู้เฒ่านั้น ต้องเสวยกรรมที่ทำความชั่วต่อลูกเขยไว้ร้ายแรง...."

(ผมทองท้าวมหายักษ์ หน้า 54)

"วันนั้นในสวรรค์ ต้องการเทวดาอีกตนหนึ่ง ไม่มีใครในแดนดินที่ทรงคุณความดีเท่าหมาน่าสงสารและสกปรกตัวนั้น"

(หมาขึ้นสวรรค์ หน้า 33)

3.1.3 แนวคิดเกี่ยวกับความสุข

ความสุขนั้น ขึ้นอยู่กับความพอใจของแต่ละคน หากบุคคลนั้นมี ความพอใจในชีวิตแม้จะยากจนบุคคลนั้นก็มีความสุขได้ ตรงข้ามกับคนที่ร่ำรวย หากไม่รู้จักพอไม่มีความสุขในชีวิต บุคคลนั้นก็ปราศจากความสุข ความสุขนั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับทรัพย์สินเงินทอง เครื่องอำนวยความสะดวก ความสุขที่แท้จริง คือความสุขทางใจ ไม่ใช่ความสุขทางกาย แนวคิดเรื่องเกี่ยวกับความสุข ความพอใจในชีวิตนี้ พบในเรื่อง "คนที่เลิกร้องเพลง" และ "หนูชาวเมืองกับหนูบ้านนอก"

เรื่อง "คนที่เลิกร้องเพลง" เป็นเรื่องของช่างทำรองเท้าที่เป็นคน

สนุกสนาน ขณะทำงานก็ร้องเพลงไปด้วย ตั้งแต่เข้าจนกลางคืน คนมีเงินอยู่บ้าน
ไกล ๆ รำคาญเสียง ในที่สุดก็คิดหาวิธีได้ เอาเงินไปให้ช่างทำรองเท้า เงิน
จำนวนนั้นมากกว่าเงินที่ช่างทำรองเท้าได้เป็นค่าจ้างตลอดทั้งปี ตั้งแต่ได้รับเงินนั้น
มา ช่างทำรองเท้ากลายเป็นคนหงอยเหงา ปราศจากความสุข เพราะเป็นกังวล
เรื่องเงิน ไม่รู้ว่าจะใช้ทำอะไร และกลัวว่าเงินนั้นจะหาย ช่างทำรองเท้าเลิก
ร้องเพลงตั้งแต่นั้นมา นิทานเรื่องนี้ให้แนวคิดที่ว่า เงินทองนั้นใช้ว่าจะให้ความสุข
เสมอไป แม้ยากจน ต้องทำงานหนัก หากมีความพอใจในชีวิตแล้ว ก็มีชีวิตที่เป็นสุข

เรื่อง "หนูชาวเมืองกับหมู่บ้านนอก" หนูชาวเมืองมาเยี่ยมหมู่บ้านนอก
เห็นว่าหมู่บ้านนอก มีชีวิตความเป็นอยู่ที่อึดคักขัดสน ไม่เหมือนตนซึ่งอยู่ในเมือง จึง
ชวนหมู่บ้านนอกไปอยู่ในเมือง หนูบ้านนอกปฏิเสธที่จะอยู่ในเมือง พอใจที่จะอยู่
บ้านนอกที่ยากแค้นขัดสน แต่สงบเงียบปลอดภัย มากกว่าจะไปอยู่ในเมืองที่สมบุรณ์
พูนสุข แต่เต็มไปด้วยอันตราย นิทานเรื่องนี้ นอกจากจะแสดงแนวคิดที่ว่า ความสุข
ความพอใจในชีวิตไม่ได้ขึ้นอยู่กับทรัพย์สิน ความสะดวกสบายแล้ว ยังแฝงแนวคิดที่ว่า
คนเราแต่ละคน มีความสุขและความพอใจ ในสิ่งนี้อาจจะแตกต่างกัน ขึ้น
อยู่กับความพอใจของแต่ละคน

3.1.4 แนวคิดเกี่ยวกับสัตว์

แนวคิดเกี่ยวกับสัตว์ที่พบในวรรณกรรมนิทานของพระสารประเสริฐ
ได้แก่ แนวคิดที่ว่า มนุษย์ควรมีใจเมตตาปราณีต่อสัตว์ ไม่เบียดเบียนไม่ทำร้ายสัตว์
เพราะสัตว์นั้นมีชีวิตจิตใจ มีความคิด มีความรู้สึก เช่นเดียวกับมนุษย์ แนวคิดเกี่ยวกับ
สัตว์ปรากฏในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่อง "กระรอกเหลือง" กระรอกตัวหนึ่งชื่อพู่ทอง ถูกเด็กชายทำร้ายได้
รับบาดเจ็บ เด็กหญิงนำตัวไปรักษาในกรง เลี้ยงและให้อาหารอย่างดีจนพู่ทองหาย
เจ็บ แต่เด็กหญิงก็ยังไม่ปล่อยพู่ทองเพราะเสียค่า ในที่สุดหมอที่รักษาพู่ทองก็
เป็นคนมาปล่อยพู่ทอง เพราะรู้ว่าพู่ทองต้องการอิสระ นิทานเรื่องนี้ แสดงให้เห็น
ความน่ารักของกระรอกตัวน้อย ๆ ที่ไม่มีพิษ ไม่มีภัยแก่ใคร แต่กลับถูกมนุษย์ทำร้าย
เพราะความคะนอง นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่าสัตว์ก็มีความรู้สึกนึกคิด เช่นเดียวกับ

กับมนุษย์ และสิ่งสำคัญประการหนึ่งก็คือ สัตว์ต้องการอิสรภาพ ไม่ชอบถูกกักขัง แม้การกักขังนั้นจะทำให้ได้รับความสะดวกสบายต่าง ๆ

เรื่อง "สวาย" สวายเป็นชื่อของปลา เรื่องนี้แสดงแนวคิดที่ว่า สัตว์ต้องการอิสรภาพ ไม่ชอบการกักขัง

เรื่อง "ตำราจของเรา" เรื่องนี้แสดงให้เห็น ความสัมพันธ์ระหว่างเด็ก ๆ กับตำราจ ตำราจเป็นผู้แนะนำให้เด็ก ๆ รู้จักเฟื่อย แม่แมวที่อาศัยที่โรงฝึก เรื่องของเฟื่อย แสดงให้เห็นความรักของแม่ที่มีต่อลูก ที่มีเหมือนกันไม่ว่าจะเป็นคนหรือสัตว์

เรื่อง "อาหารกลางวันของวิฟาร์" เป็นเรื่องของแมวตัวหนึ่งที่ชื่อ วิฟาร์ เรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงความฉลาดของแมว และแสดงให้เห็นว่าสัตว์ก็มีความคิด

เรื่อง "ลิงมีความคิด" แสดงให้เห็นสติปัญญา และความฉลาด ความมีไหวพริบของลิง

เรื่อง "สามหมี" แสดงให้เห็นว่าสัตว์นั้นมีชีวิต มีครอบครัวเช่นเดียวกับมนุษย์ มนุษย์ควรมีใจเมตตาปราณีต่อสัตว์ ไม่เบียดเบียนสัตว์

เรื่อง "เจ้าชายกบ" เสนอแนวคิดที่ว่า คนเราควรมีใจเมตตา ปราณีต่อสัตว์ ไม่รังแก และไม่รังเกียจสัตว์

นิทานที่ให้แนวคิดเกี่ยวกับสัตว์เหล่านี้ ส่วนใหญ่เป็นนิทานที่พระสารประเสริฐ ประพันธ์เอง มีเพียงเรื่องเจ้าชายกบ และ สามหมี ที่พระสารประเสริฐนำเค้าโครงเรื่องมาจากต่างประเทศ แล้วมาตกแต่งเพิ่มเติม สิ่งที่พระสารประเสริฐนำมาเพิ่มเติมในเรื่องเจ้าชายกบ คือ ในตอนท้ายของเรื่อง เจ้าชายเล่าให้เจ้าหญิงฟังว่า ที่ถูกสาปเป็นกบก็เพราะ เป็นคนเกเร ชอบรังแกเพื่อน วันหนึ่งเอาไม้ไผ่ตีกบในสระตาย เทวดาผู้รักษาสวน จึงสาปเจ้าชายให้กลายเป็นกบแทนกบตัวที่ถูกตีตายเป็นการเน้นให้เห็นเรื่องกรรม และเน้นให้เห็นว่ามนุษย์ไม่ควรรังแกสัตว์

ในเรื่อง "สามหมี" เรื่องเดิมจบลงตรงที่เด็กหญิงตกใจตื่นวิ่งหนีกลับบ้าน แต่ในสามหมีของพระสารประเสริฐ มีการเพิ่มเรื่องให้เด็กหญิงประแจทองเอาข้าวต้มไปให้หมีแทนข้าวต้มของหมีที่ประแจทองกินไป และ ทั้งพ่อหมี แม่หมี ลูกหมี กับประแจทอง ก็เล่นสนุกกันที่บ้านของสามหมี เมื่อจะกลับบ้าน พ่อหมีให้ประแจทองขึ้นขี่หลังแล้ว

พาไปส่งบ้าน เนื้อความที่เดิมเข้ามานี้ แสดงความเป็นมิตรของคนและสัตว์ที่มีต่อกัน แม้มนุษย์จะเบียดเบียนสัตว์ สัตว์ก็ไม่ถือโทษพร้อมที่จะเป็นมิตรกับมนุษย์ แสดงแนวคิดที่ว่า มนุษย์ไม่ควรเบียดเบียนหรือรังแกสัตว์

แนวคิดเกี่ยวกับสัตว์ในนิทานเหล่านี้ ช่วยกล่อมเกลาทำให้เด็กมีจิตใจอ่อนโยน รู้จักเห็นอกเห็นใจผู้อื่น และเข้าใจธรรมชาติของสัตว์มากยิ่งขึ้น

3.1.5 แนวคิดเกี่ยวกับการปฏิบัติตน

ในวรรณกรรมนิทานสำหรับเด็กของพระสารประเสริฐ มีนิทานจำนวนหนึ่งที่ผู้แต่งได้เสนอเรื่องราวเกี่ยวกับพฤติกรรมต่าง ๆ ของตัวละคร และพฤติกรรมต่าง ๆ เหล่านี้ ส่งผลต่อตัวละครต่าง ๆ กัน ซึ่งมีทั้งผลดี ผลร้าย การกระทำและผลที่ตัวละครได้รับเป็นสิ่งที่ช่วยชี้ให้เห็นว่า พฤติกรรมใดควรประพฤติปฏิบัติ พฤติกรรมใดไม่ควรประพฤติ เป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติตน แนวคิดเกี่ยวกับการปฏิบัติตนที่พบในนิทาน มีดังนี้ คือ

3.1.5.1 คิดพิจารณาก่อนตัดสินใจทำอะไร การคิดพิจารณาได้แก่ การรู้ลึกสังเกต ไตร่ตรองใคร่ครวญ หาเหตุผลของสิ่งที่เกิดขึ้น ไม่ด่วนตัดสินใจลงความเห็น หรือ กระทำการสิ่งใดโดยขาดการไตร่ตรอง มีนิทานหลายเรื่องในวรรณกรรมนิทานของพระสารประเสริฐ ที่ชี้ให้เห็นประโยชน์ของการพิจารณาไตร่ตรองก่อนทำอะไร และ โทษของการด่วนตัดสินใจโดยไม่พิจารณา ดังนี้

ในเรื่อง "เด็กสาวไม่เปียกฝน" เจ้าหนุมรู้ว่าเด็กสาวเป็นปีศาจหมิแปลงตัวมา เพราะสังเกตเห็นว่า เด็กสาวผู้นั้นไม่เปียกฝนเลยทั้ง ๆ ที่ขณะนั้นฝนกำลังตก เจ้าหนุมจึงฆ่าปีศาจหมิ ไม่ตกเป็นเหยื่อของปีศาจ เพราะรู้จักพิจารณา

เรื่อง "อินเตียนแดงจับขโมย" อินเตียนแดงสามารถล่วงรู้ถึงรูปพรรณลักษณะ และลักษณะของคนร้าย สามารถตามสืบจับคนร้ายที่ขโมยเนื้อกวางไปด้วยการพิจารณา สังเกตร่องรอยต่าง ๆ ที่คนร้ายทิ้งไว้

เรื่อง "สิงโตกับงัว" วัวรอดพ้นจากการเป็นอาหารของสิงโตได้เพราะรู้จักพิจารณา

เรื่อง "ภาพลึกลับ" สามภรรยาทะเลาะเบาะแว้งกันเรื่องกระจก เพราะต่างฝ่าย ต่างไม่รู้จักพิจารณา ไม่ลังเกตุให้ตี

เรื่อง "นักรบกับโล่" นักรบ 2 คน ทะเลาะกันเรื่องโล่ คนหนึ่งว่าเป็น โล่เงิน อีกคนหนึ่งว่าเป็นโล่ทอง ทั้งนี้เพราะมองกันคนละด้าน ต่างคนต่างยืนยันใน สิ่งที่ตนเห็น ไม่พิจารณาให้ถี่ถ้วนเสียก่อน จึงเกิดการวิวาทฆ่าฟันกัน

เรื่อง "ลิวะลินและสุนัข" ลิวะลินฆ่าสุนัขที่จงรักภักดี เพราะเข้าใจว่า สุนัขกัดโอรสของตน มาภายหลังจึงได้ทราบความจริงว่า เลือดที่ลิวะลินเห็นและ เข้าใจว่าเป็นเลือดโอรสนั้น แท้ที่จริงแล้วเป็นเลือดของสุนัขป่า ที่จะเข้ามากัดกิน พระโอรส แต่ถูกสุนัขไล่เนื้อฆ่าตายเสียก่อน

นิทานเหล่านี้ แสดงให้เห็นว่า การตัดสินใจทำอะไรโดยขาดการพิจารณา ไตร่ตรองนั้น จะนำผลร้ายมาให้ในขณะที่ผู้ที่รู้จักคิดพิจารณาไตร่ตรองก่อนที่จะทำอะไร นั้น จะได้รับผลดี

3.1.5.2 รักษาสัญญา การรักษาสัญญา ได้แก่ การประพฤติ ปฏิบัติตน ตามที่ตนได้ลั่นวาจา หรือได้ให้สัญญาไว้กับผู้อื่น ผู้ที่รักษาสัญญานั้น จะได้รับ اجرยกย่องและได้รับผลดี ในขณะที่ผู้ผิดสัญญาจะได้รับผลร้ายตอบแทน ดังปรากฏ ในเรื่อง "ทำตามสัญญา" "เต่ากับนกอินทรี" "ความเจ็บใจของนางพราหมณ์"

เรื่อง "ทำตามสัญญา" แขนกอาหารับคนหนึ่งซื้อต๋าย กระทำผิดกฎของ กองทัพ ต้องได้รับโทษประหารชีวิต ต๋ายขออนุญาตกลับไปลาลูกเมียก่อน แล้วจะ กลับมารับโทษ นายกองไม่เชื่อ ชายชื่อ เซอริก จึงขอเป็นประกันรับรองต๋ายแทน ถ้าต๋ายไม่กลับมาจะยอมถูกประหารชีวิตแทนในที่สุดหลังจากลาลูกเมียเรียบร้อยแล้ว ต๋ายก็กลับมารับโทษไม่ฟังคำอ้อนวอนของลูกเมีย นายกองเห็นความลัษณะชื่อ รักษา คำมั่นสัญญาของต๋ายก็ปรานี เปลี่ยนใจไม่ลงโทษต๋าย

เรื่อง "เต่ากับนกอินทรี" เต่าตัวหนึ่งได้ให้คำสัญญากับนกอินทรีไว้ว่า ถ้าพาตนไปเที่ยวบนท้องฟ้าแล้ว จะบอกขุมทรัพย์ให้ทั้ง ๆ ที่ตนก็ไม่รู้ว่าขุมทรัพย์นั้น อยู่ที่ไหน นกอินทรีคาบเต่าพาเที่ยวบินร่อนอยู่ในอากาศ แล้วเอ่ยถามเต่าถึง ขุมทรัพย์ เต่าอีกอึกขอโทษ แต่นกอินทรี ไม่ฟังปล่อยเต่าให้ตกลงมา แล้วกินเนื้อ เป็นอาหาร

เรื่อง "ความเจ็บใจของนางพราย" ชายแก่เลี้ยงแกะสัญญากับนางพรายว่าจะแต่งงานกับนาง นางพรายจึงเสกให้ชายแก่เลี้ยงแกะกลายเป็นชายหนุ่ม รูปงาม และร่ำรวย ต่อมาชายเลี้ยงแกะลืมคำสัญญาที่ให้ไว้กับนางพราย คิดจะแต่งงานกับนางพญาแห่งอิตาลี และขับไล่นางพรายไป ชายเลี้ยงแกะก็กลับเป็นชายแก่ที่ยากจนตามเดิม

นิทานเหล่านี้เป็นตัวอย่างแสดงให้เห็นว่า การรักษาคำสัญญานั้น เป็นสิ่งที่มีความสำคัญ "คำสัญญา" นั้น อาจบันดาลผลดี ผลร้ายให้ได้ ขึ้นอยู่กับว่าคุณคนนั้นจะรักษาสัญญาหรือไม่ ดังนั้นบุคคลจึงควรพิจารณาไตร่ตรองก่อนว่าจะทำได้หรือไม่ ก่อนให้คำสัญญาแก่ใคร และเมื่อให้คำสัญญาแก่ใครไปแล้ว ก็ควรจะรักษาสัญญานั้น

3.1.5.3 มีความอ่อนน้อมถ่อมตน คนเรานั้นควรมีความอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่โอ้อวด หรือดูถูกคนที่อยู่ในฐานะต่ำกว่าตน ผู้ที่มีความอ่อนน้อมถ่อมตนนั้น จะไม่อวดรู้ในสิ่งที่ตนไม่รู้ ยอมรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ความอ่อนน้อมถ่อมตนเป็นคุณสมบัติที่ดี ที่จะทำให้คนเคารพนับถือ ตรงกันข้ามกับการโอ้อวด ที่ทำให้บุคคลเกลียดชังและหัวเราะเยาะเมื่อพลาดพลั้ง ดังนั้นบุคคลควรมีความอ่อนน้อมถ่อมตนไม่โอ้อวด แนวคิดนี้ปรากฏในนิทานต่อไปนี้

เรื่อง "ดาราคนเลี้ยงแกะ" ชายเลี้ยงแกะชื่อดารา ได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้าน ดาราปฏิบัติหน้าที่ด้วยดีจนได้เป็นเทศาภิบาล มีคนเล่าลือว่า ดาราทุจริต ยักยอกเงินเก็บไว้ในหีบที่นำติดตัวไปด้วยตลอดเวลา พระราชาสังเกตเห็นดารามีหีบติดตัวตลอดเวลาจริงก็ทรงพิโรธ สั่งให้ดาราเปิดหีบ เมื่อเปิดหีบดู พบเสื้อเก่าขาดวิน ซึ่งดารากล่าวว่า เสื้อนี้คือเสื้อของตนเมื่อครั้งเป็นคนเลี้ยงแกะ เป็นเครื่องเตือนใจไม่ให้เห่อเหิม เย่อหยิ่ง แข็งกระด้าง ให้เป็นคนอ่อนน้อมสุภาพ เหมือนเมื่อครั้งที่ยังไม่มียอำนาจ พระราชาได้ทราบก็พอพระทัย แต่งตั้งให้ดารา มีอำนาจ และยศศักดิ์มากยิ่งขึ้น

เรื่อง "ม้าสงครามกับลา" ม้าสงครามมีเครื่องแต่งกายและเครื่องอานงดงาม เมื่อพบลาที่กำลังบรรทุกของ ก็ดูถูกลาว่าเป็นสัตว์ชั้นต่ำ ต่อมาเกิดสงคราม ม้าถูกยิงนัยน์ตาไปรบอีกไม่ได้ เจ้าของใช้บรรทุกของ เมื่อเจอลา ลาก็กล่าวคำ

เยาะเย้ยมา เรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่าผู้ที่เยาะเย้ยโอ้อวดตน ขาดความอ่อนน้อมถ่อมตน หากผิดพลาดจะได้รับการเยาะเย้ยดุถูกถากถาง

เรื่อง "เด็กรู้ทุกอย่าง" เป็นเรื่องของเด็กที่คิดว่าตนรู้หมดทุกสิ่ง ชอบอวดรู้ ไม่มีความอ่อนน้อมถ่อมตน เด็กคนนี้จะถูกผู้รู้จริงหัวเราะเยาะ

นิทานเหล่านี้เป็นตัวอย่างชี้ให้เห็นว่าบุคคลควรมีความอ่อนน้อมถ่อมตน ไม่อวดรู้ หรือถูกผู้อื่น ความอ่อนน้อมถ่อมตนเป็นคุณสมบัติที่สำคัญประการหนึ่ง

3.1.5.4 ฟังตนเอง แนวคิดเกี่ยวกับการฟังตนเองนี้ มีปรากฏในนิทานเด็กทั้ง ในนิทานเด็ก ที่พระสารประเสริฐแปลมา และที่พระสารประเสริฐแต่งเอง แนวคิดเกี่ยวกับการฟังตนเองนี้ เป็นการเสนอแนวคิดที่ว่าบุคคลควรรู้จักฟังตนเอง เพราะไม่มีใครจะทำอะไรให้เราได้ดีเท่ากับสิ่งที่เราทำให้กับตัวเราเอง ดังนั้นจึงอย่าหวังพึ่งใครนอกจากฟังตนเอง บุคคลที่ประสบความสำเร็จ ด้วยน้ำพักน้ำแรง ของตนเองนั้น เป็นบุคคลที่สมควรจะได้รับการยอมรับนับถือ แนวคิดเกี่ยวกับการฟังตนเองนี้ ปรากฏอยู่ในนิทานเรื่องต่อไปนี้

เรื่อง "แม่นกกับลูก" แม่นกกับลูกอาศัยอยู่ในไร่ข้าวโพด วันหนึ่งลูกนกได้ยินเจ้าของไร่พูดว่า จะให้เพื่อนบ้านมาช่วยเก็บข้าวโพด แม่นกได้ฟังก็ไม่สนใจ ยังคงอาศัยอยู่ในไร่ตามปกติ จนเมื่อเจ้าของไร่พูดว่าจะลงมือเก็บเอง แม่นกก็พาลูกหนีไปทันที เพราะแน่ใจว่าจะมีการเก็บเกี่ยวอย่างแน่นอน ไม่เหมือนที่แล้ว ๆ มา

เรื่อง "เจ้าของจักรยาน" เด็กชายสมบูรณ์ อยากได้รถจักรยาน แต่ไม่อยากรบกวนผู้ใหญ่ จึงหางานทำเก็บเงินซื้อจักรยาน ในที่สุดก็ได้เป็นเจ้าของรถจักรยาน นิทานเรื่องนี้สอนให้เด็กรู้จักฟังตนเอง รู้จักหาสิ่งที่ตนเองต้องการด้วยน้ำพักน้ำแรงของตนเอง

นอกจากที่กล่าวมาแล้วนี้ แนวคิดเกี่ยวกับการฟังตนเองนี้ยังปรากฏในเรื่อง "แข่งแซวศรี" "เพื่อนตัวจริงกับเพื่อนนึกคิด" "วิถีที่ได้จักรยานขี่" "กวางในคอกจัว" แต่ละเรื่องแสดงให้เห็นว่า ผู้ที่ฟังตนเองจะประสบความสำเร็จ ได้รับสิ่งที่ปรารถนา และไม่มีใครที่จะช่วยตน รักษาผลประโยชน์ของตนได้ดีเท่ากับตนเอง นิทานเหล่านี้สอนให้เด็กรู้จักฟังตนเอง โดยเฉพาะนิทานชีวิต ที่มีเด็ก ๆ เป็นตัวละครนั้น เด็ก ๆ ในเรื่องไม่ว่าจะเป็น "สมบูรณ์" ใน "เจ้าของจักรยาน" "เด็กชาย"

ใน "วิถีที่ได้จักรยานขี่" "แข่งแซวศรี" ใน "แข่งแซวศรี" "ชำนาญ" ใน "เพื่อนตัวจริงกับเพื่อนนึกคิด" แต่ละคนล้วนแล้วแต่เป็นผู้รู้จักพึ่งตนเอง ช่วยเหลือตนเองในสิ่งที่เด็กสามารถทำได้ ไม่เกินความสามารถ เมื่อเด็กอ่านแล้วอาจเกิดความคิดเกิดการเปรียบเทียบกับตนเอง เป็นตัวอย่างให้เด็กประพฤติปฏิบัติตาม

3.1.5.5 มีความอดทน ผู้ที่มีความอดทน ได้แก่ ผู้ที่ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค หรือ ความยากลำบาก สามารถเผชิญกับปัญหาหรือสิ่งที่ไม่คาดคิดทั้งหลาย ได้ด้วยใจที่เข้มแข็ง ในนิทานสำหรับเด็ก เรื่องที่ปรากฏแนวคิดเรื่อง ความอดทนนั้นมีอยู่ 3 เรื่อง คือ "เศรษฐีชื้อย้อบ" "เด็กชายสองคน" และ "ศิลาสกปรก"

เรื่อง "เศรษฐีชื้อย้อบ" เป็นเรื่องของเศรษฐีคนหนึ่งที่ประสบกับเคราะห์กรรม ในคราวเดียวกันถึง 4 ประการ ต้องสูญเสียทรัพย์สินเกือบทั้งหมด บุตรชายหญิง ก็ประสบเคราะห์กรรมสิ้นชีวิตในคราวเดียวกัน แต่เศรษฐีชื้อย้อบมีความอดทน ไม่แสดงความเสียใจ ยอมรับสิ่งเลวร้ายที่เกิดขึ้นด้วยใจที่สงบ การกระทำของเศรษฐีชื้อย้อบเป็นตัวอย่างที่ดี

เรื่อง "เด็กชายสองคน" เป็นนิทานที่เปรียบเทียบแสดงให้เห็นพฤติกรรมของเด็ก 2 คน ขณะรอรับของขวัญ คนหนึ่งใจเร็ว ไม่อดทน จึงหงุดหงิดไร้ความสุข ขณะที่เด็กอีกคนหนึ่งอดทนรอคอยด้วยอาการที่สงบ คนแจกของขวัญเห็นกิริยาของเด็กชายคนแรกที่หงุดหงิดไร้ความสุข จึงเอาของขวัญมาให้ เด็กชายดีใจรีบฉวย ของขวัญหล่นหักชำรุดหมดเล่นไม่ได้ เด็กชายจึงยิ่งไม่เป็นสุขมากกว่าเก่า ทั้งนี้เพราะขาดความอดทน

เรื่อง "ศิลาสกปรก" ศิลาหยาบสกปรกก้อนหนึ่ง ขอร้องชายคนหนึ่งให้ช่วยทำให้งาม ชายคนนั้นจึงนำศิลาไปให้ช่างเจียรระไน ขณะที่เจียรระไนศิลาได้รับความเจ็บปวดอย่างแสนสาหัส แต่ศิลาก็ก่อนทนยอมรับความเจ็บปวดนั้น ในที่สุดเมื่อเจียรระไนเสร็จแล้ว ศิลานั้นก็แวววาวสวยงาม ได้ประดับบนมงกุฎของราชินี

นิทานทั้ง 3 เรื่องนี้ แสดงทัศนคติเกี่ยวกับความอดทนในแง่ต่าง ๆ กัน ได้แก่ อดทนต่อความยากลำบากเมื่อประสบเคราะห์กรรม อดทนต่อการรอคอย และ อดทนต่อความเจ็บปวด ซึ่งทั้ง 3 ประการนี้ ล้วนเป็นคุณสมบัติที่พึงประพฤติปฏิบัติทั้งสิ้น

3.1.5.6 พอใจในสิ่งที่ตนมี แนวคิดนี้ เสนอว่า คนเราควรจะ รู้จักพอใจในสิ่งที่ตนมี และพอใจในสภาพความเป็นอยู่ของตน ความพอใจและยอมรับ นี้จะทำให้ชีวิตมีความสุข เพราะสิ่งที่คนเราปรารถนาอยากมีอยากเป็นนั้น บางครั้งก็ ไม่ได้ทำให้ชีวิตมีความสุขเหมือนอย่างที่คาดคิดไว้ ดังจะเห็นได้จากเรื่อง "ลากับ เทวดา" "ความต้องการของลา"

เรื่อง "ลากับเทวดา" ลาไม่พอใจในสภาพที่เป็นอยู่ ขอนายใหม่กับเทวดา แต่ยิ่งขอกี่ยิ่งได้เจ้านายที่โหดร้าย ลาคิดถึงเจ้านายคนเดิม แต่ก็ไม่สามารถจะกลับไป ได้

เรื่อง "ความต้องการของลา" ลาไม่พอใจในสภาพความเป็นอยู่ ไม่พอ ใจในอากาศที่กำลังหนาวเย็น ปรารถนาให้ถึงฤดูที่อากาศอบอุ่น เมื่อฤดูร้อนมาถึง ลา ต้องทำงานหนักและไม่พอใจกับอากาศที่ร้อน อยากให้ถึงฤดูฝน เมื่อถึงฤดูฝน ลา ต้องทำงานหนักมากยิ่งขึ้น อยากกลับไปฤดูหนาวอย่างเก่า

3.1.5.7 ไม่เชื่อใครง่าย ๆ การรับฟังคำพูด รับฟังความคิดเห็น ของผู้อื่นนั้น เป็นสิ่งที่ดี หากแต่ต้องรู้จักพิจารณา มีวิจรรย์ญาณเป็นของตนเอง ไม่เชื่อ ใครง่าย ๆ ในวรรณกรรมนิทานของพระสารประเสริฐ มีนิทานหลายเรื่องที่ตัวละคร เชื่อคำของผู้อื่นโดยขาดการไตร่ตรอง เป็นเหตุให้ถูกหลอกหลวง สูญเสียประโยชน์ หรือเป็นเหตุให้ต้องประสบกับเคราะห์กรรม สิ่งเลวร้ายต่าง ๆ นิทานเหล่านี้ ได้แก่

เรื่อง "คนโลกหน้า" หญิงชาวตุรกี ถูกชายชาวเซอร์เวีย หลอกว่ามาจาก โลกหน้า ก็หลงเชื่อ เอาเงินฝากไปให้ลูกชายที่ตายไปแล้ว ฝ่ายสามีของหญิงตุรกี รู้ ว่าภรรยาของตนถูกหลอก จึงออกติดตามชายชาวเซอร์เวีย ชายชาวเซอร์เวียทำอุบาย หลอก สามีหญิงตุรกีหลงเชื่อคำของชายชาวเซอร์เวีย แทนที่จะได้เงินคืนกลับต้อง เสียผ้าไปอีก

เรื่อง "ฉลององค์ชุดใหม่ของพระราชธิดา" พระราชาธิราช อมาตย์ ข้าราชการบริวาร มหาเด็กลี ประชาชน หลงเชื่อคำกล่าวของนักเลงที่ว่า ทอผ้ามหัศจรรย์ ได้ คนโง่ หรือคนที่ไม่เหมาะสมกับตำแหน่งจะมองไม่เห็นผ้า ทุกคนเชื่อในคำกล่าว อ้างของนักเลง เมื่อนักเลงทำทอผ้า ผู้ที่มาดูทุกคนต่างก็พูดปดว่า ผ้าสวย ทั้ง ๆ ที่ไม่มีผ้า พระราชาธิราช ต้องสูญเสียทรัพย์เป็นอันมากให้กับนักเลงทั้ง 2 คน เป็น

คำจ้างทอผ้า และต้องสูญเสียเกียรติยศปรากฏกายโดยไม่มีเสื้อผ้าสวมใส่ เพราะหลงเชื่อคำของนักเลง และเชื่อคำเยินยอจากข้าราชการบริวาร

เรื่อง "แมว นกอินทรี กับหมู" นกอินทรี กับหมู หลงเชื่อคำยุยงของแมว คิดว่าอีกฝ่ายคอยหาโอกาสจะกินลูกของตน จึงไม่กล้าออกไปหาอาหาร ในที่สุดลูกของนกอินทรี และหมู ก็อดอาหารตาย กลายเป็นเหยื่อของแมว

เรื่อง "จิ้งจอกกับนางกา" จิ้งจอกหิว เห็นกาคาบชิ้นเนื้ออยู่บนต้นไม้ จึงพูดชมบอวยนางกา นางกาหลงเชื่อคำพูดของหมาจิ้งจอก อ้าปากร้องเพลงให้หมาจิ้งจอกฟัง เนื้อเลยหล่นถูกหมาจิ้งจอกแย่งเอาไปกิน

นิทานทั้ง 4 เรื่อง ที่ยกมากล่าวนี้ แสดงให้เห็นผลร้ายจากการเชื่อคำของผู้อื่นง่าย ๆ โดยปราศจากวิจารณญาณ เป็นเหตุให้ต้องสูญเสียประโยชน์หรือได้รับผลเสียมีนิทาน 2 เรื่อง ที่แสดงให้เห็นว่า ผู้ที่ไม่เชื่อใครง่าย ๆ รู้จักไตร่ตรองพิจารณาจะได้รับผลดี คือ ปลอดภัยไม่สูญเสียผลประโยชน์ นิทาน 2 เรื่อง นี้ ได้แก่

เรื่อง "จิ้งจอกกับไก่" หมาจิ้งจอกลวงไก่ให้ลงจากยอดไม้ ไก่ไม่เชื่อคำลวงไม่หลงคำบอวยของหมาจิ้งจอก ไม่ลงจากยอดไม้ แต่หลอกให้หมาจิ้งจอกถูกหมาบ้านกัด ไก่ที่ไม่เชื่อคำลวงของหมาจิ้งจอกจึงปลอดภัย

เรื่อง "หมาป่ากับลูกแพะ" หมาป่าทำเสียงเป็นแม่แพะหลอกให้ลูกแพะเปิดประตูลูกแพะไม่เชื่อง่าย ๆ ไม่ยอมเปิดประตู จึงรอดพ้นภัยจากหมาป่า

นิทานทั้งหมดที่กล่าวมาแล้วนี้ เป็นเครื่องช่วยเตือนใจให้ผู้อ่าน รู้จักคิดพิจารณาไม่เชื่ออะไร หรือ เชื่อใครง่าย ๆ เพราะหากเชื่อโดยขาดการพิจารณาแล้ว อาจต้องประสบผลร้าย ดังเช่นที่ตัวละครประสบ

3.1.5.8 ไม่ประมาท คนที่ประมาท ได้แก่คนที่กระทำการบางอย่างโดยขาดความรอบคอบไม่ระมัดระวัง ความประมาทนี้อาจทำให้เกิดผลร้ายต่อตนเองโดยที่ไม่คาดคิด ดังเช่น

เรื่อง "กระต่ายยิงคน" เด็กหนุ่มไปล่ากระต่าย ประมาท เอาปืนขึ้นลิ้นนกแล้ววางฝังไว้ ขณะจับกระต่ายในโพรง กระต่ายกระโดดหนีออกมาโดนปืนที่วางฝังไว้ ปืนลั่นถูกขาเด็กหนุ่มได้รับความเจ็บปวด ถูกหามกลับบ้าน ทั้งนี้เพราะความประมาทของ

เด็กหนุ่มนั่นเอง

เรื่อง "กวางตาเดียว" กวางประมาทคิดว่าทางทะเลไม่มีภัย เวลาหากิน จึงหันหน้าให้ตาข้างที่ตีเห็นทางด้านบก ไม่ระวังทางด้านทะเลเลย ในที่สุดกวางตัวนั้นก็ถูกยิงจากเรือที่มาทางทะเล

แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องความประมาทนี้ ยังปรากฏในเรื่อง "เหตุที่พระจันทร์ไปอาวาย" "รับบิตวางขาย"

ความประมาทนั้นเป็นสิ่งที่นำไปสู่ความเดือนร้อน การสูญเสีย ดังนั้นบุคคลจึงพึงระมัดระวัง ไม่กระทำสิ่งใดด้วยความประมาท ขาดสติ

3.1.5.9 ไม่พูดปด ผู้ที่พูดปด หรือ หลอกลวงผู้อื่นด้วยคำพูดนั้น จะไม่ได้รับความเชื่อถือจากผู้อื่น และคำพูดนั้นอาจก่อให้เกิดผลร้ายต่อตนเองอีกด้วย ดังเช่น

เรื่อง "เด็กเลี้ยงแกะ" เด็กเลี้ยงแกะหลอกว่ามีหมาป่ามากินแกะ แล้วคอยหัวเราะเยาะผู้ที่หลงเชื่อ เมื่อมีหมาป่ามาจริง ๆ ก็ไม่มีใครเชื่อเด็กเลี้ยงแกะอีก ไม่มีใครมาช่วยเด็กเลี้ยงแกะเลย

เรื่อง "คนตัดฟืน" คนตัดฟืนคนหนึ่งทำขวานตกน้ำ เทวดามาช่วยเอาขวานเงินขวานทองขึ้นมาให้ คนตัดฟืนปฏิเสธว่าไม่ใช่ของตน เทวดาเห็นความซื่อตรง เลยมอบขวานให้ทั้งหมด เพื่อนบ้านทราบเรื่องอยากได้บ้างแกล้งทำขวานตกน้ำ แต่เมื่อเทวดายื่นขวานทองให้ ก็พูดปดรับรับว่าเป็นของตน เทวดาเห็นชายเพื่อนบ้านนั้นพูดปดไม่ซื่อสัตย์ จึงเหาะหนีไป ชายเพื่อนบ้านจึงไม่ได้อะไรเลย หน้าซำยังต้องเสียขวานไป 1 เล่ม ด้วย

เรื่อง "ลิงกับปลาโลมา" ลิงตัวหนึ่งโดยสารเรือไปในทะเล พายุพัดเรืออับปาง ลิงต้องลอยคออยู่ในทะเล ปลาโลมา นึกสงสาร จึงว่ายเข้าไปช่วยให้ลิงขึ้นหลัง จะพาไปฝั่ง ขณะขึ้นหลังได้พูดคุยกัน ลิงปดกับปลาโลมา บอกว่าตนเป็นชาวเกาะ เมื่อปลาโลมาถามว่ารู้จักกระยงไหม ลิงก็ตอบว่า รู้จักดี เป็นเพื่อนสนิทกัน เคยทานข้าวด้วยกันบ่อย ๆ ลิงปดเพราะต้องการให้ปลาคิดว่าลิงเป็นผู้กว้างขวาง มีความสำคัญ ปลาโลมาเมื่อได้ฟังคำตอบของลิง ก็รู้ว่าลิงโกหก นึกโกรธ จึงดำน้ำลงไปปล่อยให้ลิงนั้นตายในท้องทะเล

นิทานเหล่านี้ ล้วนแสดงให้เห็นโทษของการพูดปด ซึ่งล้วนแล้วแต่ทำให้
ผู้พูดต้องสูญเสียประโยชน์ ประสพกับเคราะห์กรรม นิทานเหล่านี้เป็นการสร้าง
ภาพให้เด็กเห็นโทษของการพูดปดได้อย่างชัดเจน

3.1.5.10 ไม่เห็นแก่ตัว ผู้ที่เห็นแก่ตัว คือ ผู้ที่นึกถึงแต่
ประโยชน์ของตน ไม่เอื้อเฟื้อ ไม่คำนึงถึงผู้อื่นนอกจากตนเอง ความเห็นแก่ตัวนี้
อาจทำให้ตนได้รับความเดือดร้อนได้ ดังเช่น

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

เรื่อง "ม้ากับลา" ม้ากับลา เดินไปตามถนนกับนาย ม้าเดินตัวเปล่า ส่วนลาถูกบรรทุกหนักมาก จนเดินแทบไม่ไหว จึงขอให้ม้าช่วยลา ม้าเห็นแก่ตัวจึงปฏิเสธไม่ช่วยลา เดินต่อไปไม่นาน ลานั้นก็หมดแรงล้มลงขาดใจตาย เจ้าของจึงย้ายสิ่งของจากลาไปบรรทุกหลังม้า และลอกหนังลาบรรทุกเพิ่มบนหลังม้าอีก ม้าจึงต้องรับภาระหนักเป็นทวีคูณ ทั้งนี้เพราะความเห็นแก่ตัว ที่ปฏิเสธการช่วยเหลือแบ่งบรรเทาสัมภาระจากลาเพียงเล็กน้อย

เรื่อง "หมากับลา" หมากับลา ถูกบรรทุกขนมปังเดินไปตามทางด้วยกัน ทั้งสองรู้สึกเหนื่อยและหิว ลาหยุดกินหญ้าที่ขึ้นอยู่ข้างทาง ส่วนหมานั้นไม่มีอะไรกิน จึงร้องขอให้ลาให้ขนมปังที่หลังบ้าง แต่ลาปฏิเสธ บอกหมาให้หาของกินเอาเอง ตามข้างทางเหมือนตน ขณะนั้นมีหมาป่าตัวหนึ่งเดินเข้ามาใกล้สัตว์ทั้งสอง ลาตกใจกลัวขอให้หมามาอยู่ใกล้ ๆ คอยป้องกันหมาป่าให้ตน แต่หมาปฏิเสธ บอกว่า ใครที่กินคนเดียวก็ต้องสู้คนเดียว แล้วเดินไปเสีย ทั้งลาให้พฉงกับหมาป่าเพียงลำพัง ทั้งนี้เพราะความเห็นแก่ตัวของลานั้นเอง

นิทานเหล่านี้ เป็นตัวอย่างแสดงให้เห็นโทษของการเห็นแก่ตัว อันจะก่อให้เกิดผลร้าย ดังนั้นบุคคลจึงไม่ควรเห็นแก่ตัว มีความเอื้อเฟื้อและนึกถึงผู้อื่นบ้างนอกจากตัวเอง

นอกจากที่กล่าวมาแล้วนี้ ยังมีแนวคิดเกี่ยวกับข้อปฏิบัติตนอื่น ๆ อีกได้แก่ ไม่โลภ ความโลภ คือ ความปรารถนา ความอยากได้ในสิ่งที่ไม่ใช่ของตน ในนิทานเรื่อง "มหากษัตริย์กับมะเดื่อ" เสนอแนวคิดที่ว่า ความโลภจะนำความทุกข์มาให้ ดังเช่น ชายมั่งคั่งที่เห็นชายชรา เอาผลมะเดื่อไปถวายกษัตริย์แล้วได้เงินทอง จึงเอามะเดื่อไปถวายบ้างแต่ผลที่ได้ก็คือ ถูกกษัตริย์ลงโทษ

ไม่ริรอลังเล ในเรื่อง "เหตุที่เสอเวียจน" ชี้ให้เห็นโทษของการริรอลังเลไม่กล้าตัดสินใจ จนทำให้สูญเสียโอกาส

มีความพยายาม ความพยายามจะทำให้ประสบความสำเร็จ ในเรื่อง "เต่ากับกระต่าย" เน้นให้เห็นความพยายามของเต่า ที่พยายามคลานด้วยความอุตสาหะไม่ยอมหยุดพักเลย จนในที่สุดก็สามารถเอาชนะกระต่ายที่ประมาทได้

มีน้ำใจเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ในเรื่อง "ขโมยเปรี้ยว" ภิรมเห็นกระรอกขโมยมันอ่อนของตนเอาไปแอบเก็บไว้ในที่แห่งหนึ่ง ตอนแรกภิรมคิดจะเอาคืน แต่ก็

เปลี่ยนใจมาให้กระรอกไม่เอาคืน เพราะคิดว่ามันของตนก็มีมากแล้ว และเห็นใจกระรอกที่ต่อสู้ข่มขืนมันอ่อนขึ้นมาเก็บทีละใบ ๆ ในเรื่อง "เด็กใจจิ๊ด" แสดงให้เห็นพฤติกรรมของเด็กชายคนหนึ่งที่ไม่ยอมแบ่งปันของเล่นของตนให้ผู้อื่นเลย เป็นคนที่ไม่มีความน้ำใจ เด็กอีกคนเป็นคนที่น้ำใจ แม้เพื่อนจะหวง ไม่แบ่งปันของเล่นให้ก็ไม่โกรธเคือง เมื่อเพื่อนเคราะห์ร้ายก็ไม่ซ้ำเติม เห็นอกเห็นใจเพื่อน เป็นการเปรียบเทียบพฤติกรรมของเด็ก 2 คน ที่ต่างกัน ให้ผู้อ่านพิจารณาว่า อยากเป็นคนไหน

นิทานทั้งหมดที่กล่าวมาแล้วนี้ ล้วนแล้วแต่แสดงให้เห็นแนวคิดในการประพฤติปฏิบัติตนแต่ละเรื่องจะมุ่งเสนอแนวคิด เกี่ยวกับสิ่งที่ควรปฏิบัติ ไม่ควรปฏิบัติ หรือคุณสมบัติอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงประการเดียว มีเพียงเรื่อง "สาวกลางนา" และ "กระเช้าสีดา" ที่แสดงให้เห็นคุณสมบัติของตัวละครที่ควรประพฤติปฏิบัติตามหลายประการ

เรื่อง "สาวกลางนา" สาวกลางนา หรือ สาวรับใช้ มีคุณสมบัติในตัวที่ดีหลายประการ ได้แก่ ความเป็นผู้ขยัน อดทน เอาใจใส่ในหน้าที่การงาน สงบเสงี่ยมเรียบร้อยและมีสติปัญญาหลักแหลม คุณสมบัติเหล่านี้ทำให้ชายหนุ่มลูกชายเจ้าของบ้านเลือกแต่งงานกับนาง

เรื่อง "กระเช้าสีดา" ผู้ประพันธ์ได้วางเงื่อนไขในตอนต้นของเรื่องว่า ภูต ที่เรียกว่า พรายน้ำ และพรายไม้ นั้นชอบคนดี ถ้าใครเป็นคนดี จึงจะปรากฏกายให้เห็นเด็กหญิงชั้นทองเป็นผู้มีใจอารี สุภาพเรียบร้อย และซื่อสัตย์ คุณสมบัติเหล่านี้ทำให้พรายน้ำปรากฏกายให้เด็กหญิงชั้นทองเห็น ให้กระเช้าสีดาและเล่าเรื่องกำเนิดของกระเช้าสีดาให้ชั้นทองฟัง

แนวคิดเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติตนทั้งหมด ที่ปรากฏอยู่ในนิทานเหล่านี้เป็นตัวอย่งให้เด็ก ๆ ได้เรียนรู้ว่า ควรประพฤติปฏิบัติตนอย่างไร บทเรียนต่าง ๆ ที่ตัวละครได้รับเป็นเสมือนบทเรียนที่ช่วยชี้แนะให้แก่เด็ก ๆ เด็กสามารถเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ได้จากการอ่าน โดยการพิจารณาตัวละคร และผลที่ตัวละครได้รับ

3.2 แนวคิดในนิทานสำหรับผู้ใหญ่

ในวรรณกรรมนิทานของพระสารประเสริฐ แนวคิดที่พบในนิทานสำหรับผู้ใหญ่

สามารถจำแนกประเภทได้ดังนี้ คือ

- 3.2.1 แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว
- 3.2.2 แนวคิดเกี่ยวกับความไม่แน่นอนของชีวิต
- 3.2.3 แนวคิดเกี่ยวกับความรักและความลุ่มหลง
- 3.2.4 แนวคิดเกี่ยวกับสติปัญญาไหวพริบ
- 3.2.5 แนวคิดเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ
- 3.2.6 แนวคิดเกี่ยวกับการปฏิบัติตน

3.2.1 แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว

แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว เป็นแนวคิดสำคัญที่ปรากฏในนิทานหลายเรื่อง ซึ่งให้เห็นการกระทำและผลที่ตัวละครได้รับ

การ "ทำดี" ที่พบในวรรณกรรมนิทานนี้ ได้แก่ มีใจเมตตากรุณาต่อผู้อื่น มีความซื่อสัตย์สุจริตไม่คดโกงใคร มีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ และให้อภัยแก่ผู้อื่นเมื่อเขากระทำความผิดพลาดบกพร่อง การทำดีนี้ทำให้ตัวละครได้ประสบกับสิ่งที่ดี ดังที่ปรากฏในเรื่อง "ท้าวศินี" "คนใจดี" "วีรบรรณายบุตร" "อาแลสสานโตร" "สุลต่านนิการตะ"

ในเรื่อง "ท้าวศินี" ใน กถาสริตสาคร ท้าวศินีเป็นผู้มีใจเมตตากรุณา ยอมสละเนื้อของตนให้เหยี่ยวเพื่อแลกกับเนื้อของนกเขา การกระทำของท้าวศินี ทำให้พระอินทร์พอใจ ประทานให้แก่ท้าวศินี

ในเรื่อง "คนใจดี" ใน อาหรับราตรี อาลีเป็นผู้มีใจโอบอ้อมอารี สุภาพ ซื่อสัตย์สุจริต เป็นผู้มีใจเมตตากรุณา อีกทั้งยังเป็นผู้ที่ไม่ผูกพยาบาทอาฆาตใคร แม้อาลีจะถูกกลั่นแกล้งจากเพื่อนบ้านที่ริษยาหลายครั้งหลายครา จนแทบจะเอาชีวิตไม่รอด แต่อาลีก็ยังคงรักษาคุณสมบัติที่ดีของตนไว้ ไม่ผูกอาฆาตพยาบาท จนในที่สุดอาลีได้รับยกย่องให้เป็นกษัตริย์ปกครองบ้านเมือง

เรื่อง "วีรบรรณายบุตร" ใน หิโตปเทศ วีรบรรณายบุตรเป็นผู้ที่มีความกตัญญู ยอมเสียสละชีวิตบุตร และ ชีวิตของตนเองเพื่อรักษาชีวิตของผู้มีพระคุณ ความดี

ขอวีรกรทำให้เทวีสรรพมงคลเมตตา ชุบชีวิตวีรกร และบุตรให้ฟื้นคืนชีพมา พระราชาเห็นความดีของวีรกร จึงประทานเมืองให้วีรกรเป็นผู้ปกครอง

เรื่อง "อาแลสซานโตร" ใน บันเทิงทควาร ชายหนุ่มชื่อ อาแลสซานโตร เป็นผู้มีความกตัญญู มีความประพฤติดี มีกิริยามารยาทสุภาพ เรียบร้อย แม้เมื่อตกทุกข์ได้ยาก พระราชธิดาพระเจ้ากรุงอังกฤษ ยังเลือก อาแลสซานโตรเป็นคู่ครอง เพราะความดีของอาแลสซานโตร

เรื่อง "สุลต่านพิการตะ" ใน ทคมนตรี สุลต่านเป็นผู้มีเมตตา พระองค์ทรงให้ภัยไม่เอาโทษแก่มหาดเล็กหนุ่มผู้หนึ่ง ที่ยิงธนูพลาดมาถูก พระกรรณของพระองค์ขาด วันหนึ่งขณะเมื่อพระองค์เสด็จประพาสทางทะเล เรือเกิดอัปปาง สุลต่านถูกคุมตัว เพราะความเข้าใจผิด คิดว่าสุลต่านเป็นโจร แต่แล้วสุลต่านก็ได้รับการปล่อยตัว และได้รับการต้อนรับอย่างสมเกียรติ เพราะเจ้าชายแห่งเมืองนั้นจำได้ว่าบุคคลนี้คือสุลต่าน ที่เจ้าชายเคยยิงธนูไปถูกพระกรรณขาด เมื่อครั้งเจ้าชายปลอมตัวหนีไปอยู่ที่เมืองของสุลต่าน สุลต่านได้เสด็จกลับบ้านเมืองอย่างสมพระเกียรติ และโดยสวัสดิภาพ ทั้งนี้เป็นผลมาจากความเมตตา และการให้ภัยของพระองค์

ในเรื่อง การ "ทำชั่ว" นั้น ได้แก่ การคิดร้ายมุ่งหมายชีวิตผู้อื่น การใส่ร้ายป้ายสี การกระทำเหล่านี้ ทำให้ตัวละครได้รับผลร้าย ได้รับการลงโทษ ดังจะเห็นได้จากนิทานต่อไปนี้

เรื่อง "ชายชรา กับสุนัขดำ" ใน อาหรับราตรี น้องชายอิจนาริษา พี่ชายตน จึงจับพี่ชายโยนลงกลางทะเลหวังจะให้ตาย แต่นางพรายได้ช่วยชีวิตไว้ และสาปน้องชายให้กลายเป็นสุนัขดำ

เรื่อง "อาบุลกาเซม" ใน อาหรับราตรี อาบุลฟาตาวิเซีย จับอาบุลกาเซมไปทรมาน หวังให้อาบุลกาเซมบอกที่ซ่อนขุมทรัพย์ ความโลภและคิดร้ายต่อผู้อื่น ทำให้อาบุลฟาตาวิเซียต้องถูกขังในคุกมืดตลอดชีวิต

เรื่อง "คูร์กมิตำหนิ" ใน นิยายเอกของปาช่า เมลริมบี บุตรชาย บุโรหิต ให้ชายไปเอน้ำกรวดสดหน้าอโคตะเพื่อแย่งชิงเจ้าหญิง แต่ชายไปเข้าใจผิดเอน้ำกรวดเมลริมบีแทน ดังนั้น เมลริมบี จึงกลายเป็นชายหน้าตาน่าเกลียด ไปตลอดชีวิต

เรื่อง "อีเนเฟรา" ใน บันเทิงทศวาร พ่อค้าชื่อ อัมโบรส ใช้อุบาย หลอกหลวงแบร์นาคพ่อค้าอีกคนหนึ่ง ให้เข้าใจผิดคิดว่าภรรยาอกใจเป็นชู้กับตน เป็นเหตุให้แบร์นาคโกรธแค้นสั่งฆ่าภรรยา แต่ภรรยาหนีรอดไปได้ ภายหลังความจริงปรากฏ อัมโบรสถูกมัดประจานกลางเมือง ให้ผู้คนที่เดินผ่านไปมาเอาน้ำผึ้งทาตัว แขนวประจานไว้จนกว่าเนื้อจะเปื่อยเน่าหลุด

เรื่อง "นางเรบซีมา" ใน พินหนึ่งทิวา บุคคลที่คิดร้ายและใส่ร้าย ป้ายสีนางเรบซีมา ต่างประสบเคราะห์กรรมป่วยเป็นโรคต่าง ๆ กันทุกคน กล่าวคือ ตาบอด เป็นง่อย เป็นโรคลมบ้าหมู เป็นโรคท้องมาน

ตัวละครที่ทำความชั่ว จะได้รับผลร้ายตอบแทนทุกตัว แต่มีบางเรื่องที่ตัวละครร้ายไม่ได้รับผลร้ายตอบแทน ทั้งนี้เพราะ "การให้อภัย" ของตัวละครฝ่ายดี ดังจะเห็นได้จากเรื่อง คนใจดี เพื่อนบ้านที่คิดร้ายต่ออาลี ไม่ได้รับการลงโทษ เพราะอาลี ซึ่งได้เป็นกษัตริย์ อภัยโทษให้

ในเรื่อง "นางเรบซีมา" ชายที่คิดร้ายต่อนางประสบกับเคราะห์ร้าย ป่วยเป็นโรคต่าง ๆ กัน ได้รับความทุกข์ทรมาน เมื่อคนเหล่านี้สำนึกผิด นางเรบซีมาก็ยกโทษให้และช่วยเหลือรักษาจนชายเหล่านั้นหายจากโรค

แม้ตัวละครฝ่ายร้ายจะไม่ได้รับผลร้ายตอบแทนอย่างสาสม แต่การกระทำของตัวละครฝ่ายดี ก็เป็นการเน้นย้ำให้เห็นความดีของตัวละคร ที่ทำให้ตัวละครได้ประสพกับสิ่งที่ดี แสดงให้เห็นการกระทำและผลจากการกระทำของตัวละครทั้งสองฝ่ายที่แตกต่างกัน

แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว นี้ นอกจากปรากฏในนิทานที่ได้กล่าวไปแล้วนั้น ยังปรากฏในเรื่อง "สุลต่านหัทบินกับวาซีร์" ใน เทศมนตรี "อาบุลกาเซม" ใน พินหนึ่งทิวา "บ่าวชาติกรีก" ใน นิยายเอกของปาลา "คนหาปลา" "ชายชรา กับเนื้อทราย" ใน อาหารบราตรี "โศดาลโด" ใน บันเทิงทศวาร "นกยางกินปลา" ใน หิโตปเทศ "พราหมณ์กับก้ายส์ถ" ใน นิยายเบงคลี

3.2.2 แนวคิดเกี่ยวกับความไม่แน่นอนของชีวิต

ทุกสิ่งในโลกนี้ไม่มีอะไรที่แน่นอน และยั่งยืน คนที่ร่ำรวยอาจกลายเป็น

เป็นคนที่ยากจน เช่นเดียวกับคนที่ยากจนอาจกลายเป็นเศรษฐี คนที่มีความสุขที่สุด อาจกลับกลายเป็นคนที่มีความทุกข์ที่สุดได้เช่นกัน ทุกสิ่งในโลกล้วนไม่แน่นอน

แนวคิดเกี่ยวกับความไม่แน่นอนของชีวิตนี้ เป็นแนวคิดหนึ่งที่ปรากฏในวรรณกรรมนิทานของพระสารประเสริฐ เรื่องที่ปรากฏแนวคิดนี้มักเป็นเรื่องที่ค่อนข้างยาว มีเหตุการณ์สำคัญหลายอย่างเกิดขึ้นกับตัวละคร แสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของตัวละครนั่นเอง

แนวคิดเกี่ยวกับเรื่อง นี้ มีปรากฏในวรรณกรรมนิทาน หลายเรื่อง เช่น เรื่อง "พ่อค้าเคราะห์ร้าย"

เรื่อง "พ่อค้าเคราะห์ร้าย" ในทศมนตรี พ่อค้าผู้มั่งคั่งคนหนึ่ง แบ่งเงินเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งเก็บไว้ อีกส่วนใช้ทำทุนกว้านซื้อข้าวสาละมาเก็บไว้ขายแต่คาดการณ์ผิด ข้าวราคาตกขายไม่ได้ เมื่อถึงฤดูฝน ฝนร่ำเข้าไปในฉางข้าว ข้าวเน่าเสียหายหมด พ่อค้าจึงต้องเอาเงินทุนที่เก็บไว้มาลงทุนต่อเรือสำเภาและซื้อสินค้าบรรทุกเรือไปขาย เมื่อแล่นไปถึงกลางทะเล เกิดพายุใหญ่เรืออับปาง พ่อค้าเกาะไม้กระดานขึ้นฝั่งได้ ไปอาศัยอยู่กับพ่อค้าเฒ่ารับหน้าที่ดูแลไร่นาให้ พ่อค้าเกิดไม่ไว้ใจ กลัวพ่อค้าเฒ่าบิดพลิ้วไม่จ่ายค่าจ้าง จึงยกขอกข้าวไว้ ต่อมาชายผู้เฒ่าให้ค่าจ้างตามสัญญา จึงคิดนำข้าวมาคืน แต่ข้าวที่ซ่อนไว้หายไป พ่อเฒ่ารู้เรื่องจึงโกรธและขับไล่ คนหาหอยมุกในทะเลส่งสารพ่อค้า แบ่งหอยมุกให้พ่อค้า นำหอยมุกไปขาย แต่ถูกจับ เพราะคิดว่าไปลักขโมยของคนอื่นมา เมื่ออยู่ในคุก ได้พบกับคนหาไข่มุกคนหนึ่ง ซึ่งพ่อค้าเคยพบมาก่อน คนหาไข่มุกได้ทราบเรื่องก็ส่งสารพ่อค้านำเรื่องแถลงต่อสุลต่าน สุลต่านได้รับความจริงก็บังเกิดความกรุณาประทานที่อยู่ให้ในพระราชวังให้อาศัย พร้อมทั้งพระราชทานเงินปีสำหรับเลี้ยงชีพ พ่อค้าจึงมีชีวิตอย่างสุขสำราญ วันหนึ่งพ่อค้ามองเห็นช่อง ๆ หนึ่ง ปิดด้วยอิฐและหิน เกิดความสงสัย จึงรื้ออิฐและหินออกชะโงกดูเห็นเป็นพระราชวังชั้นในก็รีบปิด ชั้นที่มาพบเข้านำความไปกราบทูลสุลต่าน สุลต่านพิโรธ บังคับให้พ่อค้าควักลูกตาออกเสียทั้งสองข้าง

นอกจากเรื่อง "พ่อค้าเคราะห์ร้าย" นี้แล้ว แนวคิดที่ว่าชีวิตไม่แน่นอน มีสุข และทุกข์หมุนเวียนเปลี่ยนไปเสมอ นั้น ยังพบในเรื่อง "พาดิษกับผีป่า" นักพรต "ทั้งสามกับนางทั้งห้า" ใน อาหรับราตรี "ลันดอลโฟ" "อาลาติแอล" "มาดาม

เบริโตลา" ในบันเทิงทศวาร "คนเลี้ยงอูฐ" "การเดินทางเรือเที่ยวที่ 6" "เรื่อง
ของยายแก่" ในนิยายเอกของป้าชา "กาลุฬกับคิละรานางาม" ในพันธิ่งทิวา
"สร้างนครปาฏลิปุตระ" ในกถาสริตสาคร

แนวคิดเกี่ยวกับชีวิตที่ไม่แน่นอน ต้องประสบกับความสุข ความทุกข์ หมุน
เวียนเปลี่ยนไปนี้ สอนให้มนุษย์ไม่ประมาท และเตรียมพร้อมที่จะรับกับสถานการณ์
ต่าง ๆ ของชีวิต ไม่หลงใหลกับความสุข และไม่เป็นที่ทุกข์กับความทุกข์ยากของชีวิต
จนเกินไป

3.2.3 แนวคิดเกี่ยวกับความรัก และความลุ่มหลง

ความรักที่พบในวรรณกรรมนิทานของพระสารประเสริฐ เป็นความ
รักระหว่างหนุ่มสาว และเกือบทุกเรื่อง เป็นความรักที่นำความทุกข์มาให้ ความรัก
ต่างจากความลุ่มหลงตรงที่ความรักเป็นความรู้สึกที่ลึกซึ้งมั่นคง ในขณะที่ความหลง
เป็นความรู้สึกที่ฉาบฉวยเกิดง่ายและดับง่าย

ในวรรณกรรมนิทานของพระสารประเสริฐ ความลุ่มหลงนั้น ส่วนใหญ่
จะเป็นความลุ่มหลงที่เกิดจากความพึงพอใจในรูปโฉม เมื่อเกิดความลุ่มหลงแล้ว
จะทำให้ขาดสติ ก่อให้เกิดความผิดพลาดต่าง ๆ ผู้ที่ลุ่มหลง จึงต้องประสบกับ
ความทุกข์ ดังเช่น

เรื่อง "เจ้ากัลป์กับธิดาพระเจ้ากรุงจีน" ใน พันธิ่งทิวา เจ้าชาย
เมืองต่าง ๆ หลงใหลในรูปโฉมของพระธิดาพระเจ้ากรุงจีน อาสาตอบปัญหาของ
พระธิดา เป็นเหตุให้สูญเสียชีวิตกันไปเป็นจำนวนมาก

เรื่อง "เจ้าเซเอฟเอลมุโลก" ใน พันธิ่งทิวา เจ้าเซเอฟเอลมุโลก
เห็นรูปเจ้าหญิงเกิดหลงใหล ออกเดินทางติดตามหาเจ้าหญิง เมื่อรู้ว่าเจ้าหญิงไม่
มีตัวตนจริงก็เป็นทุกข์เพราะไม่สมหวัง

เรื่อง "ศกุนตลา" ใน ประวัติราชทินนาม ความลุ่มหลงในความรัก
ครุ่นคิดถึงแต่ทษยันต์ เป็นเหตุให้ศกุนตลาลืมปฏิบัติหน้าที่ ฤาษีทรวาสจึงสาปให้ทษยันต์
ลืมนางศกุนตลา นางศกุนตลาจึงได้รับความทุกข์และความอับยศ

เรื่อง "พ่อค้าคริสเตียน" ใน อาหรับราตรี พ่อค้าหลงใหลนางงาม นำ

เงินไปกำนัลให้ทุก ๆ วัน จนเงินหมด พ่อค้าจึงคิดหาเงินโดยการล้วงกระเป๋า ถูกจับได้ และถูกตัดมือ

จากเรื่องทีกล่าวนมาแล้วนี้ จะเห็นได้ว่า ตัวละครต้องประสบเคราะห์กรรม มีทุกข์ เพราะความลุ่มหลงเป็นเหตุ แนวคิดเรื่องความลุ่มหลงทำให้เกิดทุกข์นี้ ยังปรากฏในเรื่อง "สุนทรและอุปสุนทร" ใน หิโตปเทศ "นางในกระสอบ" ใน พินหนึ่งทิวา "พี่ชายคนที่หนึ่งของช่างโกนผม" "กษัตริย์หนุ่มแห่งประเทศเกาะดำ" ใน อาหรับราตรี

ความรัก ที่พบในวรรณกรรมนิทาน เป็นความรักที่นำความทุกข์มาให้ ตัวละครต้องประสบกับความทุกข์เพราะความรักนั้น เช่น ความทุกข์จากการพลัดพรากจากคนที่รัก ความทุกข์เพราะไม่สมหวังในรัก ดังเห็นได้จากนิทานเรื่อง

เรื่อง "อชิชกับอชิเซห์" ใน อาหรับราตรี พ่อค้าหนุ่มชื่อ อชิช หมั้นหมายไว้กับอชิเซห์ ในวันแต่งงานอชิชพบนางงามคนหนึ่งเกิดหลงรัก เฝ้าแต่คร่ำครวญถึงนางจนไม่ได้ไปเข้าพิธี อชิเซห์รักอชิช เห็นอชิชมีความทุกข์นางก็ทนไม่ได้ จึงพยายามช่วยเหลือให้อชิชสมหวัง ในที่สุดอชิเซห์ก็ตรอมใจตาย

เรื่อง "กษัตริย์เบตเรตดินโลโล กับอาตาลมุลก์" ใน พินหนึ่งทิวา เจ้าหญิงหลงรักสามัญชนจึงหนีออกจากวัง ยอมสละยศถาบรรดาศักดิ์ เพื่อจะได้อยู่กับคนที่ตนรัก จากเจ้าหญิงที่มีทุกสิ่งพร้อม ต้องประสบเคราะห์กรรม ถูกขยาบกลายเป็นสนมของพระราชารองค์หนึ่ง

นอกจากแนวคิดที่ว่า ความรัก และความลุ่มหลง จะนำความทุกข์มาให้ นั้น ยังมีแนวคิดเกี่ยวกับความรักอีกประการหนึ่ง นั่นคือ ความรักที่มั่นคงจะนำความสุขความสมหวังมาให้

แม้ความรักจะนำความทุกข์มาให้ ทำให้ผู้ที่มีความรักต้องประสบกับเคราะห์กรรมต่าง ๆ แต่หากบุคคลนั้น มีความมั่นคงต่อความรักแล้ว ในที่สุดก็จะสมหวังในความรัก ดังปรากฏในนิทานต่อไปนี้

เรื่อง "ท้าวสหสราณีกะ" ใน กถาสริตสาคร ท้าวสหสราณีกะ ขึ้นไปบนสวรรค์ได้ยินเรื่องนางมฤคาวดี จากพระอินทร์ก็หลงรัก คิดถึงแต่นางจนไม่สนใจ ทักทายนางอัปสรองค์หนึ่ง นางอัปสรองค์นั้นโกรธ สาปให้ท้าวสหสราณีกะพลัดพรากจากนางที่รัก 14 ปี ท้าวสหสราณีกะรอคอยและติดตามหานาง จนในที่สุดก็

ได้พบนาง และได้ครองรักกันอย่างมีความสุข

เรื่อง "พระเจ้านาซีรัตโตเล" ใน พันธหนึ่งทิวา อับเดอราห์มันยอมสละนางไซหนับ ซึ่งเป็นที่รักของตนให้แก่พระเจ้านาซีรัตโตเล ในที่สุดด้วยความมั่นคงในความรักที่ทั้งสองมีต่อกัน พระเจ้าซีรัตโตเล ก็ทรงเห็นพระทัย คินนางไซหนับ

เรื่อง "ผกาวัล" ผกาวัลเป็นเรื่องราวของนางฟ้าองค์หนึ่งที่หลงรักมนุษย์ลงมาอยู่กับมนุษย์ที่โลกจนละเลยหน้าที่ ถูกพระอินทร์สาปให้ไปเป็นมนุษย์ แต่เป็นหินอ่อนครึ่งตัว ระหว่างที่นางต้องคำสาป คู่รักของนางก็เฝ้าปฏิบัตินาง และรอคอยด้วยความอดทน จนครบกำหนด 2 ปี ผกาวัลพ้นคำสาป ได้อยู่ร่วมกับคู่รักอย่างมีความสุข

แนวคิดเกี่ยวกับความรักที่ปรากฏในนิทานนี้ เปรียบเสมือนเครื่องช่วยเตือนใจให้บุคคลทั้งหลายระมัดระวัง โดยเฉพาะหนุ่มสาว เมื่อมีความรักให้รู้จักยั้งคิด ไม่ปล่อยตัวให้ตกอยู่ในอำนาจของความรัก ความลุ่มหลงจนขาดสติ ความลุ่มหลงจะทำให้เกิดผลเสียและชักนำไปในทางที่ผิด ในขณะที่เดียวกันก็ให้ข้อคิดที่ว่า ถ้ามีความอดทนและมีความมั่นคงในความรักแล้ว ก็จะพบกับความสุข ความสมหวัง ในที่สุด

3.2.4 แนวคิดเกี่ยวกับสติปัญญาและไหวพริบ

ในวรรณกรรมนิทานของพระสารประเสริฐ มีนิทานจำนวนมากที่แสดงให้เห็นไหวพริบและสติปัญญาของตัวละคร ความสนุกสนานของเรื่องอยู่ที่ความสามารถของตัวเอกที่สามารถพลิกแพลงแก้ไขสถานการณ์โดยใช้ปัญญา นิทานเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า สติปัญญาและไหวพริบนั้นจะช่วยแก้ไขปัญหาค่าได้ สติปัญญานั้นมีค่ามากกว่าพลังกำลัง ผู้ที่อ่อนแอกว่าสามารถเอาชนะผู้ที่แข็งแรง มีพลังกำลังอำนาจมากกว่าได้โดยใช้สติปัญญา

การใช้สติปัญญาและไหวพริบในวรรณกรรมนิทานนั้น ส่วนหนึ่งจะเป็นการใช้สติปัญญา และไหวพริบเพื่อเอาตัวรอดจากการถูกเบียดเบียน เช่น

ในเรื่อง "อาหารของนางทากินี" ใน นิยายเบงคลี ชายเลี้ยงโคใช้ไหวพริบเอาตัวรอด รอดพ้นจากการเป็นอาหารของนางทากินี โดยหลอกนางทากินี

ให้กินเนื้อลูกสะไภ้ของตนเอง

ใน "เรื่องยูแมลชีเซแดก" ใน บันเทิงทศวาร สุลต่านถามปัญหาตาเผ่าแมลชีเซแดก ถ้าตาเผ่าตอบไม่ได้จะต้องเสียทรัพย์จำนวนหนึ่ง ตาเผ่าใช้ปัญญาตอบปัญหาของสุลต่าน โดยยกเรื่องมาเปรียบเทียบ ทำให้สุลต่านกลับใจ

ในเรื่อง "คนหาปลา" ใน อาหรับราตรี คนหาปลาทอดแหได้หม้อ เมื่อเปิดฝาหม้อมีปิศาจออกมาขู่ว่าจะฆ่า คนหาปลาใช้อุบายหลอกให้ปิศาจกลับเข้าไปอยู่ในหม้ออย่างเก่า

ในเรื่อง "ปลาสามตัวหนึ่ก" ใน หิโตปเทศ ปลาตัวหนึ่งถูกคนหาปลาจับได้จึงทำอุบายแกล้งทำเป็นตาย เมื่อคนหาปลาโยนออกจากข่าย ก็คืนหนิกระโดดลงน้ำไปได้

นอกจากแนวคิดที่ว่า สติปัญญาและไหวพริบจะช่วยแก้ไขปัญหาได้แล้วนั้น แนวคิดเกี่ยวกับสติปัญญาอีกประการหนึ่งคือ สติปัญญาไหวพริบนั้น มีค่ามากกว่าพลังกำลัง ผู้ที่อ่อนแอกว่าสามารถเอาชนะผู้ที่แข็งแรง มีพลังกำลังอำนาจมากกว่าได้ โดยใช้สติปัญญา

แนวคิดนี้ มักพบในนิทานประเภทนิทานสัตว์ สัตว์เล็กสามารถเอาชนะสัตว์ใหญ่ที่แข็งแรงกว่าได้โดยอาศัย สติปัญญา ดังเช่น

เรื่อง "แพะ เลือ ลิง" ใน นิยายเบงคลี พ่อแพะหลงเลื้อโดยแกล้งดูลูกแพะว่า กินเลื้อห้าตัวแล้วยังไม่อิ่มอีกหรือ เดียวจะจับให้กินอีก เลื้อได้ยืดอกใจกลัวไม่รู้ว่าเป็นตัวอะไร เลยริบวิ่งหนีไป ไปเจอลิง ลิงบอกว่าเป็นเพียงแพะ แล้วชักชวนเลื้อไปคูใหม่ พ่อแพะเห็นดังนั้นก็ทำเป็นพูดกับลูกว่า ลิงพาเลื้อมาให้เดี๋ยวได้กินเลื้ออีกแล้ว เลื้อได้ยืนดังนั้น ก็วิ่งหนีไปไม่กลับมาอีก

เรื่อง "กระต่ายหลอกช่าง" ใน หิโตปเทศ ในฤดูแล้งช่างพากันไปบริเวณบึงแห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นที่อยู่ของกระต่าย กระต่ายได้รับความเดือดร้อน ถูกช่างเหยียบตายไปเป็นจำนวนมาก กระต่ายตัวหนึ่งอาสาแก้ไข โดยไปเจรจากับช่างว่าตนเป็นทูตของพระจันทร์ การที่ช่างมาเหยียบย่ำบึงนั้น ทำให้พระจันทร์โกรธมาก ในเวลากลางคืนกระต่ายพาช่างไปที่บึง ช่างเห็นเงาของพระจันทร์ล้น เพราะน้ำไหว คิดว่าพระจันทร์โกรธ จึงกลับไปไม่มาที่บึงนั้นอีก

แนวคิดเกี่ยวกับสัตว์เล็ก ใช้สติปัญญาเอาชนะสัตว์ใหญ่ได้นี้ ยังปรากฏ

ในเรื่อง "ราชสีห์หลงกลกระต่าย" ใน หิโตปเทศ กระต่ายลวงราชสีห์ไปยังสระลึก ให้ดูเงาของตัวเอง ราชสีห์เห็นเงาของตน คิดว่าเป็นคู่แข่ง กระโจนลงไป ในสระจึงจมน้ำตาย

นอกจากนิทานข้างต้นที่กล่าวมาแล้วนี้ ยังมีนิทานที่แสดงให้เห็นถึงความสามารถของสตรี ที่ใช้สติปัญญาและไหวพริบ เอาตัวรอดรักษาตนไม่ให้ชายข่มเหงได้ นิทานเหล่านี้ได้แก่

"กลต่อกล" ใน นิยายเบงคลี สตรีใช้ปัญญาเอาตัวรอดจากการข่มเหงของพราหมณ์และโจร

"ท่านผู้หญิงมองแพราต์" ใน บันเทิงทศवार ท่านผู้หญิงใช้ปัญญาไหวพริบ จัดเตรียมอาหารถวายกษัตริย์ เป็นการเตือนกษัตริย์ทางอ้อมไม่ให้ประพฤตินิดล้วงเกินนาง

เรื่อง "นางเทวสมิตา", "เจ้าชู้ทั้งสี่" ใน ภทาสริตสาคร "อารุยานางงาม" ใน พันหนึ่งทิวา มีโครงเรื่องคล้ายคลึงกัน คือ ผู้หญิงหลอกลวงชายที่คิดข่มเหงมาลงโทษ และประจานชายเหล่านั้นต่อหน้าสาธารณชน

นิทานทั้งหมดที่กล่าวมาแล้วนี้ แสดงให้เห็นแนวคิดเกี่ยวกับสติปัญญาว่า หากบุคคลตกอยู่ในสถานการณ์ที่คับขัน ถ้าบุคคลนั้น ไม่หวาดวิตกตื่นกลัวจนเกินไป หากแต่พยายามใช้สติปัญญา สติปัญญานั้นจะช่วยให้บุคคลพ้นจากสถานการณ์ที่คับขันนั้นได้

นอกจากสติปัญญาจะช่วยแก้ไขปัญหา ทำให้หลุดพ้นจากสถานการณ์ที่คับขันแล้ว ยังมีนิทานบางเรื่องแสดงให้เห็นว่า สติปัญญาและไหวพริบจะช่วยให้บุคคลประสบความสำเร็จสมหวังในสิ่งที่ปรารถนาได้ นิทานเหล่านี้ ได้แก่ เรื่อง "พระมโหสถ" ใน ประวัติราชทินนาม "ต้องขโมย 3 ต่อ" "มีความรู้หรือมีเชาวน์ดี" "นางรูปินิกา" ใน นิยายเบงคลี

ในวรรณกรรมนิทานของพระสารประเสริฐ พบว่านิทานจำนวนหนึ่งที่ ตัวเอกของเรื่องใช้สติปัญญา และไหวพริบลอกลวงผู้อื่น เพื่อความสนุกสนานหรือเพื่อประโยชน์ของตน โดยไม่คำนึงถึงความเดือดร้อนของผู้อื่น แต่ท้ายที่สุดตัวเอกเหล่านี้ก็ได้รับความสุข อันเป็นผลมาจากสติปัญญา และไหวพริบ

นิทานที่มีลักษณะเช่นนี้ได้แก่ เรื่อง "บรมแก้วน" และ "กังคลา" ใน นิยายเบงคลี เรื่องเหล่านี้มีลักษณะคล้ายกับเรื่อง คริธณูชัยของไทย

ในเรื่อง "บรัมแก้ว" ตัวเอกซึ่งเป็นพราหมณ์เฝ้าบ้านของหญิงชราผู้ให้ที่พักพิง จึงถูกชาวบ้านจับตัวนำไปฟ้องโทษ ระหว่างเดินทางก็ได้ทำความเดือดร้อนให้แก่บุคคลต่าง ๆ ได้แก่ ทูพหมอน้ำของหญิงชาน้ำมัน แดกจนหมด ไปเลียปากภรรยาของคนขายหมาก และเมื่อถูกจับมัดไว้ที่เสา ก็วางคนหลังค่อมให้มาถูกมัดแทนตน หลังจากนั้นก็ไปลวงเอาทรัพย์สินจากลูกสาวของทัณฑนายก

ปลอมตัวเป็นนักบวชหลอกผู้หญิงในครอบครัวของทัณฑนายก ให้โกนผมจนเกลี้ยงศีรษะ พระราชาสั่งให้โหรจับยามหาตัว แต่พราหมณ์หนุ่มเรียนโหราศาสตร์มาจึงหนีเอาตัวรอดได้ทุกครั้ง พระราชากริ้วมากเสด็จไปจับผู้ร้ายเอง ถูกพราหมณ์หลอก พระราชาต้องถูกคุมขัง ในคุก 1 คืน ในที่สุดพระราชาจึงออกประกาศว่าถ้าใครจับตัวผู้ร้ายคนนี้ได้ จะยกพระนครให้ครึ่งหนึ่ง พราหมณ์หนุ่มจึงไปเฝ้าพระราชา รับอาสาจับผู้ร้ายแล้วกราบทูลเล่าเรื่องทั้งหมด พระราชาทรงพอพระทัยในความฉลาดของพราหมณ์จึงพระราชทานอภัยโทษ และยกนครให้พราหมณ์ครึ่งหนึ่ง

ในเรื่อง "กังกลา" ตัวเอกคือกังกลาช่วยพราหมณ์แบกของ โดยพราหมณ์สัญญาว่าเมื่อถึงบ้านจะให้กินปลา แต่พราหมณ์ไม่ทำตามสัญญา กังกลาจึงหลอกพราหมณ์ให้ออกไปนอกบ้าน และแอบเข้าไปกินปลา พราหมณ์โกรธจึงพาตัวกังกลาไปศาล ระหว่างทางกังกลาขอแวะซื้อข้าวตาก กังกลามิเงินไม่พอ เจ้าของร้านก็บอกว่าขายไม่ได้ ถูกตบสักทีดีกว่าขายขาดไปเบี้ยเดียว กังกลาขอเงินมาจนได้ครบเอามาให้เจ้าของร้าน พร้อมกับตบหน้าเจ้าของร้าน เจ้าของร้านโกรธ จึงพากังกลาไปศาลด้วย ระหว่างทางกังกลา ก็ไปทะเลาะกับพราหมณ์ คนขายน้ำมัน อีก เมื่อมาถึงศาล ศาลตัดสินให้ยกเลิกคดีที่เป็นความกับพราหมณ์ทั้ง 2 คน และเจ้าของร้าน เพราะพิจารณาว่ากังกลาไม่ผิด แต่คดีที่เป็นความกับคนขายน้ำมัน กังกลาผิด ต้องชดใช้เงินให้คนขายน้ำมันเป็นค่าทำขวัญที่ต่อยเขา ครึ่งรูปี กังกลามิเงิน 1 รูปี อยู่เพียงเหรียญเดียว จึงควักออกมาวาง แล้วต่อยหน้าประธานมนตรีหนึ่งที กล่าวว่าต่อย 1 ที เสียค่าทำขวัญครึ่งรูปี ต่อย 2 ที จะได้พอดีกับเงิน 1 รูปีที่มี พระราชาประทับอยู่ที่นั่นได้ฟังคำกังกลาก็ชอบใจ รับสั่งให้ปล่อยตัวไป

นิทานที่แสดงแนวคิดเกี่ยวกับสติปัญญา มีอยู่เป็นจำนวนมาก นอกจากแนวคิดที่ว่า สติปัญญาไหวพริบจะช่วยแก้ไขปัญญา และทำให้บุคคลประสบความสำเร็จ

ได้ สติปัญญามีค่ามากกว่าพลังกำลังแล้ว นิทานเหล่านี้ยังแสดงให้เห็นว่าเมื่อประสบกับเคราะห์ภัย ตกอยู่ในสถานการณ์ที่คับขัน มนุษย์ไม่ควรหวาดวิตกจนเกินไป แต่ให้พยายามตั้งสติ และใช้ปัญญาคิดหาหนทางแก้ไข ปัญญานั้นก็จะถูกแก้ไขคลี่คลายไปได้ในที่สุด

3.2.5 แนวคิดเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ

แนวคิดเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่ปรากฏใน วรรณกรรมนิทาน เป็นแนวคิดที่แสดงให้เห็นว่า หากบุคคลเคารพนับถือ มีความเชื่อมั่นในสิ่งศักดิ์สิทธิ์อย่างมั่นคงแล้ว สิ่งศักดิ์สิทธิ์ก็จะช่วยเหลือ ดังปรากฏในวรรณกรรมนิทานหลายเรื่องว่า เมื่อตัวละครปรารถนาสิ่งใด ตัวละครมักจะอ้อนวอนขอให้เทพเจ้าช่วยเหลือและเทพเจ้าก็จะช่วยให้คำอ้อนวอนนั้นสัมฤทธิ์ผล ดังเช่น

เรื่อง "เทพธิดาอิตุ" ใน นิยายเบงคลี เด็กหญิง 2 คน พี่น้องเคารพนับถือพระอิตุ พระอิตุช่วยให้หญิงทั้งสองมั่งมี เมื่อหญิงทั้งสองแต่งงาน คนพี่ล้มบุชาพระอิตุ ทำให้ประสบผลร้ายต่าง ๆ ส่วนคนน้องไม่ละเลย บูชาพระอิตุเสมอ ทำให้ชีวิตเจริญรุ่งเรืองมีความสุข

ในเรื่อง "ภคิรถ" ใน ประวัติราชทินนาม ท้าวภคิรถ บำเพ็ญตบะเพื่อขอให้พระผู้เป็นเจ้า ช่วยชุบชีวิตกุมารหกหมื่น พระผู้เป็นเจ้าทรงพระเมตตา จึงประทานพรให้ภคิรถสมประสงค์

ในเรื่อง "ปาณินิ" ใน กถาสริตสาคร ปาณินิ ผู้ "โง่เซอะ" จนภรรยาอาจารย์ไล่ออกจากบ้าน ไปบำเพ็ญตบะบูชาพระอิตุ พระอิตุโปรดปราน จึงประทานพรให้ ทำให้ปาณินิ เป็นผู้มีความรู้ความสามารถมาก

แนวคิดที่ว่า ถ้านับถือเชื่อมั่นในพระผู้เป็นเจ้าแล้ว พระผู้เป็นเจ้าจะช่วยเหลือนี้ยังปรากฏในส่วนเทวีกฤติ "ครรพรวรมัน" "บุษปทนต์" "มาลยวัต" "เจ้าขันตผู้ราชบุตร" ใน กถาสริตสาคร "นักโทษซึ่งพระอ้าหล่าช่วยเปลื้อง" ใน ทศมนตรี "กาโหน หลานพราหมณ์เฒ่า" ใน นิยายเบงคลี

เทพเจ้า ซึ่งมักจะได้รับการอ้อนวอนร้องขอความช่วยเหลืออยู่เสมอได้แก่ พระคเวิษ, พระอุมา พระสวามิ कुमार เทวiturคา เทพเจ้าจะช่วยเหลือโดยการ

ประทานพร ตามที่ผู้ร้องขอปรารถนา หรืออาจจะชี้แนะให้คำแนะนำ โดยการปรากฏ ภายให้เห็น หรือ ปรากฏภายในฝัน วิธีที่จะติดต่อกับเทพได้คือ การบำเพ็ญตบะ และ การบูชา

3.2.6 แนวคิดเกี่ยวกับการปฏิบัติตน

นอกจากแนวคิดทั้ง 5 ประการที่ได้กล่าวไปแล้ว ยังพบว่าในนิทาน นั้นได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับข้อควรประพฤติปฏิบัติตนไว้อีกด้วย ข้อควรปฏิบัติเหล่านี้มี มากมายหลายประการ ได้แก่ ไม่หลอกลวงผู้อื่น ไม่ยุ่งเรื่องของผู้อื่น ไม่ลืมหิว ไม่ โลก ไม่ประมาท ไม่เชื่ออะไรง่าย ๆ คิดพิจารณาก่อนตัดสินใจ รักษาความสัตย์สุ ดคณคดี

3.2.6.1 ไม่หลอกลวงผู้อื่น ในวรรณกรรมนิทานได้เสนอแนวคิด เกี่ยวกับการหลอกลวงไว้ว่า ผู้ที่หลอกลวงผู้อื่นนั้น ย่อมมีชีวิตที่ไม่เป็นสุข เพราะผู้ นั้นจะหวาดระแวงอยู่เสมอด้วยเกรงว่าความลับของตนจะเปิดเผย ดังจะเห็นได้ จากช่างตัดผมนามหูกกะแบกที่ได้ปลอมตัวเป็นแม่ชี, ทหาร เพื่อหลีกเลียงหนีภัย ตลอดเวลา หูกกะแบกไม่เคยมีความสุขอย่างแท้จริง เพราะต้องคอยระแวงอยู่ตลอด ก้าวคนจะจับได้ เช่นเดียวกับอันเสลโม นักบวชในเรื่องนักบวช ที่ปลอมตัวเป็นนาย ทหารหนุ่ม

นอกจากจะไม่มีความสุขแล้ว ผู้ที่หลอกลวงนั้นจะได้รับผลร้ายจากการ หลอกลวง เช่น

ในเรื่อง "สองเจ้าบ่าว" ใน นิยายเบงคลี เจ้าบ่าวตัวจริงมีรูปร่าง หน้าตาน่าเกลียดจึงให้พระวิกรมมัททีย์ปลอมตัวไปเป็นเจ้าบ่าวแทน ด้วยการหลอก ลวงนี้ เจ้าบ่าวตัวจริงต้องสูญเสียเจ้าสาวให้แก่พระวิกรมมัททีย์

ในเรื่อง "มาแตลลิน" ใน บันเทิงทศวาร มาแตลลิน หลอกชาวเมือง ว่า ตนเป็นน่องแล้วหายจากน่องเพราะความศักดิ์สิทธิ์ของเสนต์องค์หนึ่ง เมื่อ ชาวเมืองรู้ว่าถูกหลอกก็โกรธ รุมทำร้ายมาแตลลิน จนได้รับบาดเจ็บ

การหลอกลวงนั้น อาจจะทำให้ผู้หลอกลวงได้รับผลดีในตอนแรก แต่แล้ว

ในที่สุดผู้หลอกลวงนั้นก็จะได้รับผลร้ายจากการหลอกลวงนั้นในภายหลัง ดังนั้นบุคคล จึงพึงหลีกเลี่ยงจากการหลอกลวง ไม่หลอกลวงผู้อื่น

3.2.6.2 ไม่ยุ่งเรื่องของผู้อื่น ในนิทานได้เสนอแนวคิดไว้ว่า บุคคลไม่ควรเข้าไปยุ่งวุ่นวายในกิจการของผู้อื่น เพราะการเข้าไปยุ่งเกี่ยวนั้น อาจทำให้ตนได้รับความเดือดร้อน ดังปรากฏแนวคิดนี้ในเรื่อง "สิงฆอนลิ้ม" "ลาถูกตีเพราะแผดเสียง" ใน หิโตปเทศ

ในเรื่อง "สิงฆอนลิ้ม" สิงตัวหนึ่งไปโยกลิ้มที่ช่างไม้ปักไว้ ลิ้มหลุดไม่ ประกบกัน บีบเอาอ้นทะเลิงแตกละเอียด สิงตายคาที่

ในเรื่อง "ลาถูกตีเพราะแผดเสียง" ลาเห็นขโมยขึ้นบ้าน แล้วสุนัขไม่ ยอมเห่า ลาจึงร้องเรียกเจ้าของบ้าน เจ้าของบ้านคิดว่าลาล่องเสียงรบกวนโดยไม่มีสาเหตุ จึงตีลาจนตาย

การเข้าไปยุ่งเกี่ยวในกิจการของผู้อื่นที่ไม่ใช่หน้าที่ของตน แม้จะทำด้วยความปรารถนาดี แต่ความปรารถนาดีอาจนำผลร้ายมาให้ ดังนั้นบุคคลจึงควร หลีกเลี่ยงไม่ยุ่งเกี่ยวในกิจการของผู้อื่น

3.2.6.3 ไม่ลืมหูลืมตา บุคคลที่หลงทะนงตน หลงลืมหูลืมตาของตน ย่อมได้รับผลร้าย ดังจะเห็นได้จาก หนูในเรื่อง "หนูคิดฆ่าพระมุนี" ใน หิโตปเทศ ในเรื่องพระมุนีเลี้ยงหนู และเสกหนูให้กลายเป็นเสือ เพื่อหนูจะได้ปลอดภัย สุนัข และแมวไม่กล้าทำร้าย แต่หนูกลับลืมหูลืมตา หลงทะนงตน ไม่ต้องการให้ใครรู้ชาติ- กำเนิดจึงคิดฆ่าพระมุนี พระมุนีจึงเสกให้กลับเป็นหนูอย่างเก่า

ในเรื่อง "สุนัขจิ้งจอกสีนิล" ใน หิโตปเทศ สุนัขจิ้งจอกตกลงไปในถัง คราม จึงมีสีแปลกกว่าสุนัขตัวอื่น บรรดาสัตว์ยกให้เป็นเจ้า เมื่อมีเสือ สิงห์ มาเป็น บริวาร ก็คิดดูถูกสุนัขจิ้งจอกพวกเดียวกัน ในที่สุด สุนัขจิ้งจอกสีนิลตัวนั้น ก็ถูกเสือ จับกิน

นิทานเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า บุคคลไม่ควรลืมหูลืมตา ลืมกำพืดของตน

3.2.6.4 ไม่โลภ ความโลภได้แก่ ความปรารถนาที่จะครอบครองในสิ่งที่ไม่ใช่ของ ๆ ตน ความโลภนั้นจะทำให้บุคคลปราศจากความยั้งคิด คิด

แต่เพียงว่าจะทำอย่างไร ที่จะทำให้ตนได้เป็นเจ้าของสิ่งนั้น จึงทำให้บุคคลนั้นประสบกับเคราะห์กรรม หรือผลร้าย โดยที่ตนไม่คาดคิด ดังเช่น บุตรนายพานิช ถูกความโลภเข้าครอบงำ ทำให้หลงอุบายยุพราช ต้องสูญเสียภรรยาให้ยุพราช เพราะความโลภของตน, ฟรังเศสโก ที่โลภอยากได้ผ้า โดยไม่ต้องเสียเงิน จึงยอมให้ริจจิดาได้พบปะพูดคุยกับภรรยา เป็นเหตุให้ภรรยาอกใจ แนวคิดเรื่องความโลภจะนำผลร้ายมาให้ ยังปรากฏในเรื่อง "นางอนิมา" ที่นางพลัดพรากจากสามีเพราะโลภอยากได้ผ้าฟรี สุนัขจึงจอกตายเพราะความโลภ นายพราน สูญเสียลูกเพราะความโลภ เป็นต้น

3.2.6.5 ไม่ประมาท ความประมาท คือ การขาดความระมัดระวัง ขาดความรอบคอบ กระทำการบางอย่างโดยขาดสติ ความประมาทนี้จะเป็นเหตุที่ทำให้บุคคลได้รับความทุกข์ ประสบกับเคราะห์กรรมต่าง ๆ เช่น

ในเรื่อง "พราหมณ์กินพรหม" ใน นิยายเบงคลี พระพิชิตาตา ประมาทไม่ระมัดระวัง ถูกพราหมณ์กินเข้าไป ต้องอยู่ในท้องพราหมณ์ พราหมณ์ไม่ยอมปล่อยจนในที่สุด พระพิชิตาตาต้องให้พรแก่พราหมณ์ให้ขึ้นสวรรค์ได้ พราหมณ์จึงยอมปล่อยพระพิชิตาตา

เรื่อง "ท้าวอุเทน" ใน ประวัติราชทินนาม ท้าวอุเทนถูกฝ่ายข้าศึกลวงทำข้างไม้มาล่อ ภายในมีทหารจำนวนหลายสิบคน ท้าวอุเทนไม่ทันระมัดระวัง ประมาท ติดตามข้างไม้ไปจนในที่สุดถูกฝ่ายข้าศึกจับตัวเอาไว้ได้

นอกจากนี้แนวคิด เกี่ยวกับความประมาทที่ว่า ความประมาทเป็นเหตุทำให้เกิดความทุกข์ความเดือดร้อนนั้น ยังปรากฏในเรื่อง "พี่ชายคนที่ห้าของช่างโกนผม" "นักพรตองค์ที่ 2" "นักพรตองค์ที่ 3" ใน อาหรับราตรี "ท้าวมหาเสน" ใน กถาสรีตสาศร

นิทานเหล่านี้ แสดงแนวคิดให้เห็นว่า บุคคลที่ประมาท กระทำการบางอย่างโดยขาดความระมัดระวัง การกระทำนั้นอาจก่อให้เกิดความทุกข์ทรมาน เกิดความสูญเสียที่ตนไม่คาดคิด

3.2.6.6 ไม่เชื่อใครง่าย ๆ หรือเชื่ออะไรง่าย ๆ คิดพิจารณา

ก่อนตัดสินใจ ในวรรณกรรมนิทานของพระสารประเสริฐ มีนิทานหลายเรื่องที่แสดงให้เห็นโทษของการขาดคุณสมบัติในข้อนี้ แต่ละเรื่องแสดงให้เห็นว่าบุคคลที่ขาดสติ ไม่คิดพิจารณาให้รอบคอบก่อนตัดสินใจ หรือกระทำอะไรนั้น จะได้รับผลร้าย ดังเช่น เรื่อง "ท้าวสคร" ใน ประวัติราชทินนาม ท้าวสคร จัดพิธีอศวเมธ ม้าวิ่งหายไปยั้งบาดาล กุมารหกหมื่นผู้เป็นราชโอรสช่วยกันขุดค้นหาจนพบม้ายืนกินหญ้าอยู่ใกล้ ๆ กันนั้น มีฤาษีกบิลนั่งเข้าฌานอยู่ กุมารคิดว่าฤาษีขโมยม้ามา จึงตรงเข้าไปทำร้ายฤาษี พอฤาษีลืมตากุมารทั้งหกหมื่นก็ไหม้กลายเป็นเถ้าไปหมด

ในวรรณกรรมนิทานของพระสารประเสริฐ มีนิทานจำนวนหนึ่ง ที่ตัวเอก เชื่อคำยุยงหรือคำบอกเล่าของผู้อื่น โดยปราศจากการคิดพิจารณาเป็นเหตุให้ผู้บริสุทธิ์ได้รับความเดือดร้อน และการกระทำนั้นส่งผลร้ายมาสู่ตนเอง นิทานที่แสดงให้เห็นแนวคิดนี้ เช่น

ในเรื่อง "กษัตริย์กรีกกับนายแพทย์คูบัน" ใน ทศมนตรี กษัตริย์กรีกเชื่อคำยุยงของแกรนด์วิเชียร ที่กล่าวหานายแพทย์คูบัน แพทย์ประจำราชสำนักว่าเป็นศัตรูปลอมตัวมา จึงรับสั่งให้ประหารชีวิต แม้นายแพทย์จะอ้อนวอนขอชีวิตก็ไม่ปราณี ก่อนตาย นายแพทย์ได้มอบหนังสือไว้ เมื่อกษัตริย์เปิดดูพิชในหนังสือนั้นก็ทำให้กษัตริย์สิ้นพระชนม์ ตายตามนายแพทย์

แนวความคิดที่ว่า ก่อนทำอะไรให้คิดพิจารณาก่อนไม่เชื่อใครหรือเชื่ออะไรง่าย ๆ นั้น เป็นแนวคิดที่ปรากฏในนิทานมากที่สุด ซึ่งโดยมากเป็นเรื่องของตัวละครที่ไม่คิดพิจารณาก่อน มักจะเชื่ออะไรง่าย ๆ เป็นเหตุให้ทำร้ายผู้บริสุทธิ์ ทำให้เกิดผลเสียหายตามมา และมีอยู่เป็นจำนวนมากที่ตัวละครเป็นผู้มีอำนาจ เช่น กษัตริย์ สุลต่าน หรือผู้ที่มีตำแหน่งหน้าที่ตัดสินพิจารณาความผิดบุคคล ตัดสินลงโทษกระทำคนที่ไม่มีผิด และเมื่อทราบความจริงภายหลังก็ได้แต่เสียใจแก้ไขความผิดพลาดนั้นไม่ได้

3.2.6.7 รักษาคำมั่นสัญญา เมื่อให้คำสัญญากับใครไว้แล้วต้องทำตามสัญญานั้น ผู้ที่รักษาคำสัญญาจะได้รับความเชื่อถือ และได้รับผลดีจากการรักษาคำสัญญา ส่วนผู้ที่บิดพลิ้วไม่รักษาคำสัญญา จะได้รับผลร้ายดังที่ปรากฏในเรื่อง "ท้าววิกรมทิตย์ ตอนเลือกคู่" ใน นิยายเบงคลี "หริศจันทร์" ใน ประวัติราชทินนาม

ในเรื่อง "ท้าววิกรมทิตย์" พระราชธิดารักษาคำสั่งญาติที่ให้ไว้กับคนบ้านฝากรว่าจะแต่งงานด้วย เมื่อแต่งงานแล้วจึงได้รู้ความจริงว่า ชายบ้านฝากรนั้น คือท้าววิกรมทิตย์ ปลอมกายมา

ในเรื่อง "หริศจันทร์" ท้าวหริศจันทร์รักษาคำสัญญาที่ให้ไว้กับพระวิศวามิตร มอบราชสมบัติทั้งหมดให้พระวิศวามิตร และยอมขายตัวเองรวมทั้งมเหสีและโอรสเพื่อนำเงินไปให้พระวิศวามิตร ตามสัญญา แม้จะต้องพบกับความทุกข์ยาก ในท้ายที่สุดพระอินทร์ และพระวิศวามิตร ก็เห็นความดีให้ท้าวหริศจันทร์ มหเหสี โอรสรวมทั้งประชาชนขึ้นสวรรค์

จากทั้งหมดที่กล่าวมาแล้วนี้จะเห็นได้ว่า นิทานนอกจากจะให้ความสนุกสนานเพลิดเพลินแก่ผู้อ่านแล้ว นิทานยังแสดงให้เห็นแนวคิด อันมีคุณค่า มีประโยชน์แก่ผู้อ่าน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง แนวคิดในการประพฤติปฏิบัติตน นิทานเป็นเสมือนตัวอย่างที่แสดงให้เห็นผลของการกระทำได้อย่างชัดเจน และรวดเร็ว เป็น "แนว" ในการ "คิด" พิจารณา แก่ผู้อ่าน

แต่ทั้งนี้มีสิ่งหนึ่งที่ต้องคำนึงถึง นั่นคือ วัตถุประสงค์สำคัญของนิทานที่ต้องการให้ความสนุกสนานเพลิดเพลินแก่ผู้ฟังผู้เล่า ดังนั้นการเสนอแนวคิดจึงไม่ใช่สิ่งสำคัญเสมอไป หากแต่สิ่งสำคัญอยู่ที่ความสนุกสนานเพลิดเพลิน บางครั้งจึงพบได้ว่า นิทานปฏิเสธค่านิยม หรือ บรรทัดฐานของสังคม อย่างสิ้นเชิง ทั้งนี้เป็นเงื่อนไขของนิทานที่ทุกคนยอมรับ ดังเช่นที่ กิ่งแก้ว อรรถากร ได้กล่าวไว้ว่า "ขณะฟังนิทานเป็นขณะที่อยู่ในโลกสมมติ ไม่ถูกจำกัดอยู่ในกรอบของธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม หรือ ศีลธรรม สามารถใช้จินตนาการให้นิสิตาร ได้ตามใจชอบ (กิ่งแก้ว อรรถากร 2514:35)

ไม่ได้เป็นสัตว์ที่เป็นตัวแทนมนุษย์เหมือนเช่น นิทานอีสป

นิทานชีวิต นิทานชีวิตในนิทานเด็ก ทุกเรื่องจะเป็นเรื่องสั้น ๆ แสดงพฤติกรรมของบุคคลและผลของพฤติกรรมนั้น ให้แนวคิดเกี่ยวกับข้อควรประพฤติปฏิบัติ เป็นส่วนใหญ่ นอกจากนี้นิทานชีวิตยังเสนอแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องกรรม การพิจารณา และประเมินคุณค่าสิ่งต่าง ๆ

นิทานชีวิตที่เป็นผลงานการประพันธ์ของพระสารประเสริฐนั้น ทุกเรื่องเป็นนิทานชีวิตที่เกี่ยวกับเด็ก นิทานเหล่านี้ตัวละครจะเป็นเด็ก เรื่องราวในนิทานนั้นเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับตัวเด็ก เป็นสิ่งที่เด็กพบเห็นในชีวิตประจำวัน เช่น การกินอาหาร การไปโรงเรียน การปฏิบัติตนต่อเพื่อน การปฏิบัติตนต่อสัตว์

ตัวละครที่เป็นเด็กในนิทานเด็กเหล่านี้ เป็นตัวแทนของเด็กโดยทั่วไปที่ต้องเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ รอบตัว เรียนรู้ในเรื่องการประพฤติปฏิบัติตัวต่อบุคคลรอบข้าง เป็นการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคม แนวคิดในนิทานเด็กเหล่านี้ จึงเป็นแนวคิดเกี่ยวกับข้อประพฤติปฏิบัติที่ควรและไม่ควรกระทำ พฤติกรรมและผลที่ตามมาของพฤติกรรมที่ปรากฏในนิทานจะเป็นตัวอย่างให้เด็กได้รู้จักคิดพิจารณา รู้ควร ไม่ควร ช่วยชี้แนะให้แก่เด็กได้เป็นอย่างดี

นิทานมหัศจรรย์ นิทานประเภทนี้ส่วนใหญ่เป็นนิทานที่พระสารประเสริฐแปลมา มีเพียงเรื่องเดียวคือ เรื่อง "กระเข้าลิดา" ที่เป็นนิทานที่พระสารประเสริฐแต่งเอง แนวคิดที่ปรากฏในนิทานมหัศจรรย์นั้น เป็นแนวคิดเกี่ยวกับการปฏิบัติ การพิจารณาและประเมินค่าของสิ่งต่าง ๆ แนวคิดเรื่องทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เช่นเดียวกับนิทานชีวิตแต่มีลักษณะที่น่าสนใจคือ ในแง่ตัวละคร ในนิทานที่เป็นนิทานมหัศจรรย์ ตัวละครที่เป็นมนุษย์นั้น เป็นผู้ที่มิบทบาทในเรื่องในฐานะผู้ลงโทษมนุษย์ที่กระทำผิด แต่ในขณะที่เดียวกันมนุษย์ก็อาจถูกมนุษย์ทำร้ายได้ หากเป็นผู้ที่ประมาท หรือลุ่มหลง ทั้ง ๆ ที่มนุษย์เป็นผู้ที่มีฤทธิ์เดช มีอำนาจมากกว่ามนุษย์มากมายนัก ในแง่นี้แนวคิดที่ได้จากตัวละครก็คือบุคคลไม่ควรตั้งอยู่ในความประมาทและลุ่มหลง เพราะความประมาท ลุ่มหลงนั้น ทำให้บุคคลประสพกับเคราะห์กรรมได้ง่าย แม้แต่ผู้มีอำนาจเมื่อประมาทและลุ่มหลงเกิดความยุ่งยาก ก็ไม่สามารถใช้อำนาจแก้ไขอะไรได้

นิทานอธิบายเหตุ พบเพียง 4 เรื่อง คือ "เหตุที่เสอเวียจน" "เหตุที่
พระจันทร์ไปอวายุ" "กระเช้าสีดา" "ต้นเหตุของมะม่วงทชวาย"

นอกจากจุดมุ่งหมายเพื่ออธิบายเหตุต่าง ๆ แล้ว นิทานเหล่านี้แต่ละเรื่อง
ยังแสดงให้เห็นแนวคิดอย่างเด่นชัด ซึ่งส่วนใหญ่เป็นแนวคิดเกี่ยวกับการประพฤติ
ปฏิบัติได้แก่ บุคคลไม่ควรวิรโร และล้งเลเมื่อจำเป็นต้องตัดล้นใจ ไม่ประมาท
บุคคลควรมีความเอื้อเฟื้อ อ่อนน้อม ไม่โลภมาก มีเพียงเรื่อง "ต้นเหตุของมะม่วง
ทชวาย" ที่ไม่ปรากฏแนวคิดอย่างเด่นชัด

เรื่อง "ต้นเหตุของมะม่วงทชวาย" นี้ มีลักษณะเป็นเรื่องบุคคลาธิษฐาน
กล่าวคือ มีการสร้างต้นมะม่วง ลม ให้มีชีวิตจิตใจ มีความรู้สึก ล้อสาร ติดต่อกัน
กันได้เหมือนมนุษย์ เป็นวิธีเดียวกับการสร้างสัตว์ให้มีความรู้สึกนึกคิดของ
เด็ก ทำให้เด็กเกิดความรู้สึกเมตตา และเอื้อเฟื้อ จึงอาจกล่าวได้ว่าแนวคิดที่แฝง
ในเรื่อง "ต้นเหตุของมะม่วงทชวาย" นี้คือ ทำให้เด็กเกิดความรู้สึกรัก และห่วงใย
ไม่คิดทำลายธรรมชาติ

นิทานขบขัน นิทานประเภทนี้เป็นเรื่องของการใช้ไหวพริบล์เหลี่ยมใน
การแก้ไขปัญหาได้แก่ เรื่อง "พิลึกก๊กกือ" เด็กหนุ่มใช้ไหวพริบล์เรื่องที่เป็นไปไม่
ได้เอาชนะเจ้าของโรงสี "เลี้ยงในภักดาการ" ชายหนุ่มใช้ไหวพริบล์อ้างเหตุผลที่
ให้ประโยชน์แก่ตนเอง นอกจากนี้ยังเป็นเรื่องความตลกขบขันที่เกิดจากความไม่รู้
ความผิดพลาดของคน ได้แก่เรื่อง "นับหมู" ชายชาวนามีหมู 20 ตัว แต่บ่าวนับ
ได้แค่ 19 ตัว นับต่อไม่ได้ เพราะ "ตัวเล็กตัวหนึ่งวิ่งตามตัวอื่น ๆ เร็วนัก กระผม
นับไม่ทัน" เรื่อง "โดยคำสั่งของกัปตัน" นายสิบเอกกลัวจะจำคำสั่งของกัปตันไม่
ได้ จึงจดเอาไว้ แต่ข้อความที่สิบเอกจดไว้นั้น กลับยิ่งผิดพลาดไม่รู้เรื่อง กลายเป็น
คำสั่งที่ไม่มีใครปฏิบัติได้

นิทานสำหรับผู้ใหญ่

ในวรรณกรรมนิทานของพระสารประเสริฐที่เป็นนิทานสำหรับผู้ใหญ่นั้น พบว่า
ประเภทของนิทาน ที่พบมี 5 ประเภท คือ นิทานชีวิต นิทานมหัศจรรย์ นิทานเกี่ยวกับ
เทพ และนิทานขบขัน ซึ่งนิทานส่วนใหญ่จะเป็นนิทานชีวิตแทบทั้งสิ้น ยกเว้น นิทานใน

กถาสรติสาคร ที่มีเรื่องของเทพเจ้า อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปรากฏอยู่มาก นิทานใน กถาสรติสาคร ส่วนหนึ่งจึงจัดเป็นนิทานเกี่ยวกับเทพ

นิทานชีวิต นิทานชีวิตเป็นนิทานที่มีเนื้อหายาว มีเหตุการณ์สำคัญหลาย ตอน นิทานชีวิตที่ปรากฏใน อาหรับราตรี ทศมนตรี พันหนึ่งทิวา นั้น ส่วนใหญ่จะ เน้นแนวคิดที่ว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว นอกจากนี้ยังปรากฏแนวคิดเกี่ยวกับเรื่อง ความไม่แน่นอนของชีวิต และแนวคิดเกี่ยวกับความรัก ใน นิยายเบงคลี นิทานชีวิต ส่วนใหญ่ แสดงแนวคิดเกี่ยวกับเรื่องสติปัญญา ให้ความสำคัญกับสติปัญญา เน้นให้ เห็นว่าสติปัญญาและไหวพริบนั้น จะช่วยแก้ไขปัญหาได้ เช่นเดียวกับ บันเทิงทวาร ที่เนื้อหาของเรื่องมักเป็นเรื่องของกลอุบาย การหลอกลวง เน้นแนวคิดเกี่ยวกับ สติปัญญา ซึ่งให้เห็นว่าสติปัญญาจะช่วยให้ประสบความสำเร็จ ใน หิโตปเทศ และ ประวัติราชทินนาม นิทานชีวิตเป็นนิทานสั้น ๆ ซึ่งให้เห็นว่าพฤติกรรมใดควรประพฤติ ปฏิบัติพฤติกรรมใดไม่ควร

นิทานมหัศจรรย์ ใน อาหรับราตรี พันหนึ่งทิวา นิยายเบงคลี นิทานมหัศจรรย์จะเน้นแนวคิดเรื่อง สติปัญญา ซึ่งให้เห็นว่าสติปัญญาจะช่วยให้หลุด พ้นจากสถานการณ์ที่คับขัน ดังจะเห็นได้จากการที่ตัวละครสามารถเอาชนะมนุษย์ ที่มีอำนาจมากกว่าได้ด้วยสติปัญญา ตัวละครที่เป็นมนุษย์ในนิทานมหัศจรรย์มีบทบาท ในฐานะผู้ลงโทษมนุษย์ แสดงแนวคิดทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เช่นเดียวกับนิทานเด็ก

นิทานเกี่ยวกับเทพ ใน กถาสรติสาคร นิทานส่วนใหญ่จะมีเรื่องราวที่ เกี่ยวข้องกับเทพ เทพมีบทบาทในฐานะผู้ช่วยเหลือ ผู้ชี้แนะแนวทางให้แก่มนุษย์ นิทานเหล่านี้แสดงให้เห็นแนวคิดที่ว่าหากมีความเชื่อมั่นในเทพเจ้าแล้ว เทพเจ้า จะช่วยเหลือ

นิทานสัตว์ พบใน นิยายเบงคลี 1 เรื่อง คือ "แพะ เลือ ลิง" แสดงแนว คิด เกี่ยวกับสติปัญญาที่ว่า ผู้ที่อ่อนแอกว่า มีอำนาจน้อยกว่า สามารถเอาชนะผู้ที่มี กำลังอำนาจมากกว่าได้ด้วยสติปัญญา

นิทานสัตว์พบมากที่สุดใ หิโตปเทศ สัตว์ในหิโตปเทศเป็นสัตว์ที่เป็นตัวแทนของมนุษย์ ไม่ใช่สัตว์ที่เป็นสัตว์จริง ๆ เหมือนในนิทานสำหรับเด็กที่พระสารประเสริฐแต่งเอง แนวคิดในนิทานสัตว์นี้เน้นเรื่องการประพฤติกฎปฏิบัติตน สอนสิ่งที่ควรและไม่ควรกระทำ นิทานสัตว์เหล่านี้จัดเป็น นิทานอุทาหรณ์ (Fable)

นิทานขบขัน พบในอาหรับราตรี นิยายเบงคลี นิทานประเภทนี้เน้นที่ความสนุกสนาน ไม่ได้คำนึงถึงแนวคิด เนื้อเรื่องเป็นเรื่องเกี่ยวกับความฉลาดหรือ ความโง่งงอย่างที่สุดของคน เช่น "กังกลา" "บรมแก้ว" ในนิยายเบงคลี แสดงให้เห็นความฉลาดของตัวละครในการพลิกแพลงแก้ไขสถานการณ์ต่าง ๆ

เรื่อง "กินปลา" "นักเลงกัญชา" ในนิยายเบงคลี แสดงให้เห็นความโง่งงของมนุษย์ที่กระทำในสิ่งที่คนปกติจะไม่ทำกัน

จากที่กล่าวมาแล้วนี้จะเห็นได้ว่า ความสัมพันธ์ของแนวคิดกับประเภทของนิทานที่เป็นนิทานสำหรับเด็ก กับนิทานสำหรับผู้ใหญ่ ส่วนใหญ่นั้นจะมีความคล้ายคลึงกัน มีแตกต่างกันอยู่ที่นิทานสัตว์ ในนิทานเด็ก นิทานสัตว์ ที่เป็นผลงานของพระสารประเสริฐจะเสนอแนวคิดให้มนุษย์รัก และเมตตาสัตว์ ส่วนในนิทานผู้ใหญ่ นิทานสัตว์จะเน้นในเรื่องสติปัญญาและการประพฤติกฎปฏิบัติตน

ความแตกต่างที่เห็นได้ชัดอีกประการหนึ่ง คือ ในนิทานชีวิต นิทานส่วนหนึ่งที่พระสารประเสริฐประพันธ์เอง เป็นนิทานชีวิต ที่เสนอเรื่องราวเกี่ยวกับชีวิตเด็กโดยตรง กล่าวถึงชีวิตเด็ก และสิ่งที่เด็กควรประพฤติกฎปฏิบัติ นิทานชีวิตประเภทนี้พบในนิทานเด็กของพระสารประเสริฐเป็นนิทานที่มีลักษณะเด่น ไม่พบในนิทานผู้ใหญ่

แนวคิดเกี่ยวกับเรื่องความรัก และแนวคิดเกี่ยวกับความไม่แน่นอนของชีวิตเป็นแนวคิดที่ปรากฏในนิทานผู้ใหญ่ ไม่พบในนิทานเด็ก แนวคิดในนิทานชีวิตที่พบในนิทานเด็กและนิทานผู้ใหญ่ เหมือนกัน คือ แนวคิดในเรื่องทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว

ส่วนนิทานมหัศจรรย์ และนิทานขบขัน ทั้งนิทานเด็ก และนิทานผู้ใหญ่ แนวคิดที่ปรากฏนั้นไม่แตกต่างกัน คือ นิทานมหัศจรรย์เป็นแนวคิดเกี่ยวกับสติปัญญา ทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว ส่วนนิทานขบขันนั้น เป็นเรื่องเกี่ยวกับการใช้ไหวพริบ และเรื่องความฉลาด ความโง่งงเขลาของมนุษย์